

B
WF
UW

17642

SKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIwersytetu Stefana Batorego w Wilnie
Pod redakcją Prof. Dr. W. Staniewicza

NR. 1

DR. INŻ. MIECZYŚLAW SOWIŃSKI
DOCENT U. S. B.

ZAKRES I ZADANIA NAUKI EKONOMJI ROLNICZEJ

Połączone Biblioteki WFIS UW, IFIS PAN i PTF

U.17642

39017642000000

W I L N O 1 9 3 4

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA J. ZAWADZKIEGO, WILNO, UL. ZAMKOWA 22.

<http://rcin.org.pl/ifis/>

INNE PRACE TEGOŻ AUTORA.

1. Rybna i Kaszów, wieś powiatu krakowskiego.
Ze słowem wstępnem Prof. Dr. St. Surzyckiego. Warszawa 1928,
str. 210. Cena zł. 4.—
2. Kapitał w rolnictwie i gospodarne jego użycie.
Odbitka z „Rolnika i Zagrody“. Warszawa 1929, str. 15. Cena zł. 0.50.
3. Metoda obserwacji monograficznych w badaniach ekonomiczno-rolniczych. Odbitka „Economista“ III. Warszawa 1929, str. 9.
4. Koszty produkcji wytworów rolniczych gospodarstw włościańskich w dobie kryzysu rolnego (zboże, ziemniaki, buraki cukrowe, mleko i trzoda chlewna).
Ze słowem wstępnem Prof. Dr. Witolda Staniewicza. (Fr. résumé) Warszawa 1931, str. 150. Cena zł. 3.—
5. Tendencje kształtowania się kosztów produkcji wytworów rolniczych. Odbitka z Mies. „Rolnictwo“. Warszawa 1932, str. 20. Cena zł. 0.50.
6. Poczynania i zamierzenia angielskiej polityki rolniczej.
Odbitka z Mies. „Rolnictwo“. Warszawa 1932, str. 16. Cena zł. 0.50.
7. Rolnictwo włościańskie w zarysie statystyczno-terytorjalnym. Warszawa 1933, str. 175. Cena zł. 4.—
8. Reprezentatywność zbiorowości próbnej gospodarstw włościańskich, objętej badaniem opłacalności. (Ueber Repräsentativität bäuerlicher Probenbetriebe, deren Jahresschluss — Rechnungen in Polen den Untersuchungen der Rentabilität zu Grunde liegen).
Warszawa 1933, str. 118 + 17. Cena zł. 2.50.
9. Zagadnienie metodyki i organizacji badań nad opłacalnością meljoracyj rolnych.
Odbitka z Kwart. „Inżynierja Rolna“. Warszawa 1933, str. 16.
Cena zł. 0.50.
10. Dochodowość gospodarstw włościańskich na Wołyniu. (Studja nad uogólnieniem wyników statystyki rachunkowości).
Odbitka z „Rocznika Wołyńskiego“. Równe 1933, str. 46. Cena zł. 1.—
11. Rolnictwo duńskie w okresie kryzysu.
Odbitka z Mies. „Rolnictwo“. Warszawa 1934, str. 35. Cena zł. 0.70.

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA ROLNICZA
WARSZAWA, UL. MAZOWIECKA 10

49589
PRACE ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIWERSYTETU STEFANA BATOREGO W WILNIE
POD REDAKCJĄ PROF. DR. W. STANIEWICZA

NR. 1

DR. INŻ. MIECZYŚŁAW SOWIŃSKI
DOCENT U. S. B.

14642

ZAKRES I ZADANIA NAUKI EKONOMJI ROLNICZEJ

K. 636.

W I L N O 1 9 3 4

SKŁAD GŁÓWNY: KSIĘGARNIA J. ZAWADZKIEGO, WILNO, UL. ZAMKOWA 22.

17642

WYKŁAD HABILITACYJNY.

H-124021

Dr.
prof. T. Kołtunowski
5-2-58
A. 3219

SPIS TREŚCI.

	Str.
Przedmowa Prof. Dr. W. Staniewicza	V—VI
1. Wstęp. Istota i zadania nauki w ogólności	1 — 4
2. Ekonomja rolnicza w systemie nauk rolniczych i ekonomicznych	4 — 9
3. Ekonomika gospodarstw wiejskich	9 — 18
4. Społeczna ekonomja rolnicza czyli nauka o społecznem gospodar- stwie agrarnem	18 — 27
5. Wzajemny stosunek ekonomiki gospodarstw do społecznej ekonomji rolniczej	28 — 32
Zusammenfassung	33 — 34
Spis literatury	35 — 37

PRZEDMOWA.

Wilno, jako środowisko uniwersyteckie, odegrało dużą rolę w powstaniu i rozwoju polskiej nauki rolnictwa. Jeszcze w roku 1803 na podstawie statutu uniwersyteckiego, nadanego wówczas Uniwersytetowi Wileńskiemu za staraniem Kuratora Ks. Adama Czartoryskiego, przewidywano kreowanie na fakultecie nauk fizycznych i matematycznych katedry nauki gospodarstwa wiejskiego, czyli agronomji. Katedra ta była nowością nie tylko w Wilnie, lecz i w Polsce, gdyż w żadnym uniwersytecie rolnictwo nie było wykładane w tak obszernym zakresie, jaki był określony statutami dla Wilna. To też przez długie lata były duże trudności przy jej obsadzeniu, pomimo, iż troszczył się o to nieustannie Ks. Kurator, i dopiero w 1819 r. zostały powierzone wykłady agronomji Kajetanowi Krasowskiemu, zaś w 1822 r. powołano na katedrę Michała Oczapowskiego, który pracował na Uniwersytecie Wileńskim aż do jego zamknięcia i w 1834 roku opuścił Wilno, udając się do Warszawy i Marymontu.

Katedra gospodarstwa wiejskiego na dawnym Uniwersytecie Wileńskim obejmowała całokształt nauk rolniczych, a więc nie tylko technikę, lecz i ekonomikę, a nawet można powiedzieć, iż Michał Oczapowski kładł większy nacisk na zagadnienia gospodarcze i organizacyjne, zlecając wykłady zagadnień technicznych bratu swemu, Antoniemu Oczapowskiemu. Dążył on również do zorganizowania uniwersyteckiego gospodarstwa doświadczalnego w pobliskim Wilnu Zameczku. Niestety, zamknięcie uniwersytetu i wyjazd Oczapowskiego z Wilna przerwały tę działalność, tak pożyteczną zarówno dla uniwersytetu i nauki rolniczej, jakoteż i dla praktycznego rolnictwa.

Gdy na wskrzeszonym wolał Marszałka Piłsudskiego Uniwersytecie Stefana Batorego przystąpiono do utworzenia, zgodnie z tradycją, na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym, Studium Rolniczego, postęp nauki rolniczej przez tych 100 lat był tak duży, że rozwinęła się ona w szereg samodzielnych dyscyplin, dla których musiano kreować odrębne katedry. A więc nastąpił przede wszystkim podział na technikę i ekonomję rolniczą, która otrzymała osobną katedrę — spadkobierczynię prac Oczapowskiego. Jednak i nauka ekonomji rolniczej, obejmująca całokształt zagadnień ekonomiczno-rolni-

czych, rozwija się coraz bardziej, to też zachodzi potrzeba dalszego jej podziału, zresztą dokonanego już na niektórych wyższych uczelniach, na naukę o społecznym gospodarstwie agrarnym, oraz ekonomikę prywatną gospodarstw wiejskich. Każda z tych nauk w dalszym ciągu dzieli się na szereg poszczególnych gałęzi. Zachodzi więc obecnie pilna potrzeba zajęcia się bliżej problematyką ekonomji rolniczej.

To też gdy habilitował się pierwszy docent przy Katedrze Ekonomji Rolniczej Uniwersytetu Wileńskiego Dr. inż. Mieczysław Sowiński, który bezpośrednio przed habilitacją czas dłuższy przebywał zagranicą, zachęciłem go, by jako przedmiot wykładu habilitacyjnego obrał zakres i podział nauki ekonomji rolniczej. Praca niniejsza stanowi właśnie ten wykład, odpowiednio pogłębiony i poszerzony.

Rozpoczynając studjum tem druk prac Zakładu Ekonomji Rolniczej, pragnę w ten sposób stwierdzić, iż myśl gospodarczo-rolnicza, zasiana przed 100 laty na gruncie wileńskim przez mego zasłużonego poprzednika na Katedrze Prof. Michała Oczapowskiego, zaczyna już w Odrodzonej Wszechnicy wydawać plon.

PROF. DR. WITOLD STANIEWICZ.

Kierownik Zakładu Ekonomji Rolniczej U. S. B.

1. W s t ę p.

Zakres i zadania ekonomji rolniczej, stanowiące przedmiot niniejszej pracy, wiążą się z całym szeregiem kwestyj, a więc: czym jest ekonomja rolnicza, jakie są jej podstawowe założenia, jakie miejsce zajmuje w systemie nauk, jaka jest jej struktura, jak odbywa się jej rozbudowa.

Te wszystkie kwestje są mało opracowane. Ekonomja rolnicza jest bowiem nauką stosunkowo młodą i dopiero w ostatnich czasach weszła w stadium pełnej rozbudowy. Zaczyna się już wyraźnie zarysowywać zakres problematyki i ramy organizacyjne tej nauki. Ale jeszcze ciągle dużo wątpliwości, zapewne więcej, niż w innych działach nauki, budzą zadania i znaczenie ekonomji rolniczej dla praktycznego życia.

To pytanie nie jest bynajmniej wyłącznie problemem ekonomji rolniczej, lecz u swoich podstaw ma szersze znaczenie. To też na wstępie chciałbym pokrótce nawiązać do szerszego tła, to jest poruszyć istotę i zadania nauki w ogólności, a szczególnie omówię naukę rolnictwa.

Istota i zadania nauki w ogólności.

Wyraz nauka ma w życiu szerokie znaczenie. Bywa rozumiany jako uczenie się i badanie naukowe, jako zasób posiadanych wiadomości i wreszcie jako nauczanie. Faktycznie bardzo trudno przeprowadzić podział między nauką jako pracą badawczą, a nauką jako owocem tej pracy, czyli pewnym zbiorem wiadomości. Nauka jest zawsze w części wynikiem działalności, a w części samą działalnością, zmierzającą do pewnych wyników¹⁾. Podobnie w parze ze sobą idzie badanie i nauczanie, a więc zdobywanie wiedzy i jej przekazywanie. Wyodrębnienie badania i nauczania jest już wprawdzie daleko posunięte ze względu na wymagania podziału pracy, ale ten rozdział nie może zachodzić w całej rozciągłości. Między obu dziedzinami są i zawsze pozostaną wspólne płaszczyzny styeczne. Istnieje już wprawdzie typ nauczyciela wyłącznie reprodukującego naukę, ale zasadna

¹⁾ Adam Mahrburg „Co to jest nauka“. Warszawa 1907.

czo nie do pomyślenia jest typ czystego badacza, któryby nie był do pewnego stopnia nauczycielem. Każdy badacz naucza bowiem przez publikowanie wyników swych badań i tylko dzięki temu dorobek jego pracy dołącza się do ogólnego skarbcza nauki.

Oprócz tego szerokiego znaczenia, któremu jak widzimy nie brakuje pewnego uzasadnienia, nauka bywa także rozumiana w znaczeniu węższym i ściślejszym jako ogół ludzkiej wiedzy, ułożonej w systematyczną całość i w tym też znaczeniu rozumiemy ją w naszym wypadku.

Nauka stanowi jedną całość, ogarniającą wszechświat, rozgałęziającą się na składowe części, obejmujące część rzeczywistości, lub jakąś kategorię doświadczeń, które nazywa się gałęziami nauki, dyscyplinami, lub po prostu „naukami“.

Jakie są zadania nauki i jej ustosunkowanie się do życia praktycznego?

Historja uczy, że człowiek pierwotny rozpoczął poznawanie świata z stanowiska swoich wymagań i że wszelkie nauki wzięły swój początek z potrzeb praktycznych. Nawet tak teoretyczna i ścisła nauka, jak obecna matematyka, powstała z nauki rachunków kupieckich. Pierwotna geografia miała na celu mierzenie gruntów uprawnych i kopców, astronomja — mierzenie czasu i przewidywanie zjawisk przyrody²⁾. Dopiero z czasem nauka, rozwijając się z wiedzy pospolitej, stłumiła w sobie pierwsiestek praktycznej celowości, wyrugowała subiektywne ustosunkowanie się człowieka do świata zewnętrznego i zmieniła swe nastawienie praktyczne na poznawcze, stała się teoretyczną. W wyniku tego procesu zrodziły się nowoczesne nauki stosowane, oparte na naukach teoretycznych, które podjęły funkcje praktyczne, sprawowane dawniej przez nauki podstawowe.

Ten proces specjalizacji w nauce, oparty na podziale zadań, na rzecz czerpienia się ze strony pierwotnej nauki funkcji praktycznego nakazywania na rzecz nauk specjalnych stosowanych, wydał wspaniałe owoce. Dopiero ograniczenie celu umożliwiło nauce pogłębienie poznania tajników przyrody i otaczającej nas rzeczywistości, oraz pełniejsze wykorzystanie i dla życia praktycznego zapomocą nauk technicznych stosowanych.

Nauki teoretyczne mają zasadniczo na względzie zadowolenie dążeń poznawczych umysłu ludzkiego drogą poznania prawdy, dla którego jedyną sankcją jest logika i sprawdzenie doświadczone³⁾. W dążeniu do tego celu umysł ludzki stara się streszczać doświadczenie i rozumowanie w systemie pojęć i sądów.

²⁾ Władysław Biegański. „Teoria poznania ze stanowiska zasady celowości”. Warszawa 1915.

³⁾ Prof. Tadeusz Czeżowski. „O stosunek nauki do państwa”. Warszawa 1933.

Nauki stosowane mają na względzie przede wszystkim służyć praktycznemu życiu. Stąd wynika, że szczegółowe cele nauk stosowanych są bardzo różnorodne i zmienne w czasie, podobnie jak różnorodne i zmienne są cele i potrzeby życia.

Zadania poznawcze, stanowiące naczelną cel nauki teoretycznych, przyświecają również naukom stosowanym, ale zachodzi znaczna różnica ich roli w obu grupach. Gdy bowiem zadania poznawcze są w naukach teoretycznych celem naczelnym, to w naukach stosowanych są one tylko celem podrzędnym, a więc nie są celem samym w sobie, ale środkiem do celu naczelnego. Podobnie zresztą z drugiej strony cele praktyczne, które wywołują życie, nie są często bez wpływu na rozwój nauk teoretycznych, ale gdy przyjmują one rolę przewodnią, nie możemy już więcej mówić o nauce teoretycznej, lecz o stosowanej.

Według określenia Mahrburga nauka pełni trzy funkcje, a mianowicie: systematycznie powiadamia, objaśnia i przewiduje. Pierwsza funkcja polega na systematycznym gromadzeniu wszelkich doświadczeń ludzkości, druga — na sprowadzeniu tych doświadczeń do pewnych pojęć i sądów, ustalonych w systemie danej nauki, trzecia — na przewidywaniu zjawisk, na pewnym przypuszczeniu, opartem na prawidłowości ich przebiegu.

Funkcję przewidywania dla celów praktycznych spełniają nauki stosowane. Są one niejako narzędziem zużytkowania dorobku nauk teoretycznych dla praktycznego życia⁴). Podczas gdy nauki teoretyczne ujmują przedmiot pod kątem widzenia związku logicznego, nauki praktyczne czynią to pod kątem widzenia praktycznego celu, do którego doбира się różnorodne fakty, pojęcia i szeregi przyczynowe. Nauki stosowane dążą do wskazania dla życia praktycznego właściwych dróg i środków do tych celów wiodących oraz oceniają, czy i o ile odnośne zjawiska są przydatne dla danego celu. Ten wzgląd na ważność i przydatność dla danego celu stanowi pierwiastek organizujący poszczególne nauki stosowane. Nauki stosowane dążą również do poznania rzeczywistości, ale operują nietyle zjawiskami przyczynowymi, co sądami wartościowymi i ocenami normatywnymi, które osadzają, co mogłoby prowadzić do osiągnięcia danego celu⁵).

Punkt ciężkości nauk stosowanych polega jednak na funkcji przewidywania, podczas gdy dwie pierwsze funkcje z poprzednio wymienionych, a więc powiadamianie i objaśnianie, są przede wszystkim właściwością nauk teoretycznych.

⁴) Prof. Tadeusz Kotarbiński. „Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk“. Lwów, 1929.

⁵) Prof. Franciszek Bujak. „Nauka a społeczeństwo“. (Szkice z dziedziny naukownawstwa). Warszawa 1930.

Nauki stosowane opierają się na naukach teoretycznych, one skierowują i przystosowują dorobek teorii do potrzeb swej kierowniczej normy. Tak np. chemja i fizyka dają podstawę medycynie, opartej na celu leczenia. Te same nauki teoretyczne, ale inaczej ugrupowane, są znowu podstawą dla innych nauk praktycznych np. farmacji i rolnictwa. Spotkałem się nawet z tak daleko idącym zapatrywaniem, że suma wszystkich praktycznych nauk stanowi masę, posiadającą tę samą materję poznania, co nauki teoretyczne, ale inaczej pozostawianą, co właśnie warunkuje inną formę poznania⁶⁾.

Należy jednak przedewszystkiem stwierdzić, że właściwie niema nauk czysto stosowanych w tem znaczeniu, aby wszystkie wiadomości podstawowe czerpały z nauk teoretycznych. Inna perspektywa i specjalne nastawienie nauk stosowanych rodzą poznanie nowych związków, niewidocznych przy nastawieniu rzeczowem. To też bardzo trudno rozdzielić nauki stosowane od teoretycznych. Bardzo często jedna i ta sama nauka ma część ogólną, bardziej teoretyczną i część szczegółową, bardziej stosowaną; a więc np. nauka ogólnej hodowli i nauka hodowli szczegółowej. Niemal każdy przedstawiciel jakiejś nauki stosowanej jest również do pewnego stopnia teoretykiem. Często się zdarza, że jakieś nowe zagadnienie, wyłonione z nauki praktycznej, rozrasta się do osobnej gałęzi czystej nauki. Tak stało się z bakterjologją, która wyrosła z praktycznej potrzeby zwalczania chorób zakaźnych.

2. Ekonomia rolnicza w systemie nauk rolniczych i ekonomicznych.

Nauki rolnicze mają za przedmiot rolnictwo, jako część empirycznej rzeczywistości. Ich celem jest intelektualne jej opanowanie. Zadanie to nie jest łatwe. Rzeczywistość życia rolniczego jest skomplikowana i niezgłębiona. Nauka nie jest wogóle w stanie poznać i odtworzyć tej rzeczywistości w całej jej rozciągłości, może ją tylko oświetlić i uczynić przejrzystą dla naszego poznania.

Jak wogóle w nauce, tak i w naukach rolniczych, nie mamy właściwie nauk czysto stosowanych i czysto teoretycznych. Jeżeli przeprowadzamy podział, to robimy to na podstawie przewagi pierwiastka teoretycznego w stosunku do pierwiastka stosowanego, praktycznego. Do nauk rolniczych z przewagą pierwiastka teoretycznego należy między innymi chemja rolna, gleboznawstwo, botanika rolnicza, fizjologja roślin uprawnych i t. p., do nauk rolniczych z przewagą pierwiastka praktycznego — nauka nawożenia, nauka o uprawie roli, nauka żywienia, mleczarstwo i t. p.

⁶⁾ Doc. Walter-Weddingen. „Zur logischen Grundlegung der praktischen Wirtschaftswissenschaft“.

Teoretyczne nauki rolnicze badają zjawiska i warunki produkcji rolniczej i na tej podstawie ustalają pewne prawa naukowe. Stanowią one odcinki ogólnych nauk teoretycznych, operujące na odcinku rolniczym; pozostają w ścisłej zależności od nich, są związane z nimi wspólnością celu, metody i podobieństwem przedmiotów.

Jak wspominaliśmy, praktyczne życie jest bardzo skomplikowane. To też nauka może jeden i ten sam obiekt rozpatrywać pod kątem widzenia różnych kierowniczych norm i celów. Rolnictwo rozpatrują nauki stosowane pod trzema punktami widzenia, technicznym, ekonomicznym i społecznym.

Punkt widzenia techniczny obejmuje sztukę uzyskania najwyższej produkcji, punkt widzenia ekonomiczny — zasadę gospodarności, czyli korzystnego ustosunkowania kosztów i pożytków, społeczny — zasadę dobrobytu powszechnego i pomyślnego rozwoju ludzkości. Każda z tych zasad opiera się na szeregu zadań dalszych stopni. Szczególnie złożone są cele i zadania, składające się na normę społeczną.

Zależnie od tych trzech zasad rozróżniamy trzy grupy rolniczych nauk stosowanych: technikę rolniczą, ekonomję rolniczą i socjologję rolniczą, czyli socjologję wsi. Te trzy grupy mają także swoje odpowiedniki w naukach innych działów produkcji i w ogólnej systematyce.

Sprawą systematyki nauk rolniczych zajmował się w nowszych czasach prof. Seedorf ⁷⁾. Jego systematyka wywołała w Niemczech swą oryginalnością duże zainteresowanie. Jest to podział zbliżony do naszej koncepcji. Seedorf dzieli całość nauk rolniczych na dwie grupy: na naukę o rolnikach i naukę o produkcji rolniczej. Tę ostatnią rozбивa Seedorf na dwie dalsze grupy, przyrodniczą i gospodarczą. W rezultacie mamy również potrójny podział.

Na naukę o rolnikach, czyli rolniczą socjologję, składają się według Seedorfa trzy części: część ogólna stanowi naukę o fizycznych i psychicznych właściwościach rolników, o właściwej im kulturze, zwyczajach i uczuciach, następnie naukę o zrzeszeniach rolniczych, a więc o stosunkach, zachodzących między gospodarzami, wreszcie jako trzecią część — naukę o urządzeniach pomocniczych dla podniesienia wydajności pracy ludzkiej, czyli do pewnego stopnia nauką organizację pracy. Podstawą dla tej gałęzi nauki jest cały szereg nauk o człowieku, a więc anatomja, fizjologja, psychologja, szczególnie psychologja stosowana, czyli t. zw. psychotechnika.

W nauce o produkcji rolniczej pierwiastek ekonomiczny, czyli współmierność środków do osiągniętych przy ich pomocy owoców, wiąże się dosyć

⁷⁾ Prof. W. Seedorf. „Die Landwirtschaftswissenschaften und ihr Ausbau”. Deutsche Landwirtschaftliche Presse. Berlin, 1932.

ściśle z pierwiastkiem technicznym, a więc umiejętnością osiągania najwyższej produkcji. Przez długie wieki oba pierwiastki były traktowane łącznie. Dopiero przez różniczkowanie nauki rolnictwa na poszczególne dyscypliny stało się koniecznym wyodrębnienie perspektywy ekonomicznej w osobną dziedzinę ekonomji rolniczej. Na skutek tego nauka techniczna rolnictwa stała się bardziej teoretyczną. Jej owoce, aby mogły pełnić rolę zaleceń, muszą przechodzić przez reflektor nauki ekonomji, która stała się pewną konieczną nadbudową i uważaną jest słusznie za koronę nauk rolniczych.

Ekonomja rolnicza w pierwszych początkach rozwoju była nastawiona wyłącznie na cel praktyczny poszczególnych gospodarstw. Thaer, uważany za ojca nowej epoki nauki rolnictwa, określa, że zadaniem ekonomji rolniczej jest wykazywać, jak w różnych warunkach zdobywać możliwie najwyższe zyski w gospodarstwie wiejskiem ⁸⁾.

Ekonomja rolnicza w tem znaczeniu jest wiedzą praktyczną „Kunstlehre“, systemem środków oraz warunków uzyskania celu prywatno-gospodarczego. Rozważania nad warunkami osiągnięcia zysku z gospodarstwa prywatnego sprowadziły tę naukę na szerszy teren gospodarstwa społecznego. Już współczesny Thaerowi Thünen był pierwszym ekonomistą, który wychodząc od gospodarstwa jednostkowego dał pierwsze podstawy pod ekonomję rolniczą o charakterze społecznym ⁹⁾.

Cele gospodarcze ludzi podlegają niejednokrotnie przekształceniom w miarę rozwoju ludzkości, ze zmianami zasad etycznych, socjalnych, religijnych, a szczególnie zmieniają się zależnie od postępu technicznego. To też systematyka ekonomji rolniczej, podobnie zresztą jak wogóle nauk ekonomicznych, nie może się opierać tylko na treści celów, ale też opiera się na bardziej formalnem kryterjum, a więc na podmiocie tych celów. Na tej podstawie dzielimy ekonomję rolniczą na: ekonomikę gospodarstw wiejskich oraz społeczną ekonomję rolniczą.

Przedmiotem ekonomiki gospodarstw, czyli prywatnej ekonomiki rolniczej, są zjawiska życia wewnętrznego pojedynczych gospodarstw, stanowiących niejako komórki gospodarstwa społecznego. Natomiast przedmiotem społecznej ekonomji rolniczej są zjawiska pewnej zbiorowości tych gospodarstw. Stanowi je nietylko suma zjawisk pojedynczych gospodarstw, ale także zjawiska, powstające na skutek wzajemnego oddziaływania gospodarstw, ich zrzeseń i związków oraz pozostałych części organizmu społecznego i czynników publicznych.

⁸⁾ A. Thaer. „Grundsätze der rationellen Landwirtschaft“. 1809 — 1812. Neue Ausgabe 1880.

⁹⁾ Thünen. „Der isolierte Staat in Beziehung auf die Landwirtschaft und Nationalökonomie“. 1826.

Kolejno nasuwa się pytanie, *jakie stanowisko zajmuje ekonomja rolnicza w systemie nauk ekonomicznych?*

Ekonomja rolnicza rozwinęła się z rodzimych źródeł i rozbudowała się organizacyjnie dosyć niezależnie od nauki ekonomji ogólnej, której wpływ na nią niewątpliwie istniał, ale poważnie nie zaważył. Stąd pochodzi, że stanowisko ekonomji rolniczej w systemie nauk ekonomicznych jest zagadnieniem niełatwym. Utrudnia je i ta okoliczność, że systematyka ogólnej ekonomji jest dotychczas stosunkowo słabo opracowana i dopiero w ostatnich czasach zaznaczają się pewne próby stworzenia szerokich ram organizacyjnych, któreby pomieściły w sobie całokształt nauk ekonomicznych. Jedną z najnowszych tego rodzaju prób jest cytowana poprzednio praca Weddingena⁶⁾, docenta Uniwersytetu we Wrocławiu.

Całokształt ekonomji dzieli Weddingen na ekonomję teoretyczną i stosowaną. Do ekonomji teoretycznej zalicza właściwą teorię, obejmującą zagadnienia dochodu i jego podziału, ujęte pod kątem widzenia ogólnego poznania oraz ekonomję opisową, obejmującą zagadnienie ujęte z celem poznania indywidualnego. Na ekonomję opisową składa się część historyczna i realistyczna, z których pierwsza zwraca się w kierunku zjawisk przeszłości, a druga obejmuje zjawiska współczesne.

Właściwa teoria ekonomji, czyli teoria o charakterze abstrakcyjnym jest w rozpatrywanym systemie nadbudowana opisem teoretycznym w projekcji czasu i przestrzeni, nacechowanym pierwiastkiem realistycznym. System części teoretycznej pojęty jest jako coś jednolitego. Rozczłonkowanie całokształtu ekonomji na poszczególne dziedziny czyni Weddingen dopiero w części stosowanej. Systematykę tę przeprowadza na podstawie wyróżnienia czterech podmiotów celów gospodarczych: jednostki, społeczeństwa zorganizowanego w państwo, społeczeństwa światowego oraz skarbu państwa. Stosownie do tego mamy podział ekonomji stosowanej na naukę o gospodarstwie pojedynczym, czyli ekonomikę przedsiębiorstw i na naukę o gospodarstwie społecznym, na którą składa się ekonomja narodowo-społeczna, ekonomja światowo-społeczna oraz nauka skarbowości.

Nauka o gospodarstwie ma dwa określenia: ekonomja i ekonomika. Obie nazwy wywodzą się z języka greckiego (pierwsza od rzeczownika oiconomia, druga — od przymiotnika — oiconomicos). Były one już za czasów Arystotelesa używane nietylko w znaczeniu prywatnem, zgodnie z etymologją, ale także w znaczeniu szerszem — społecznym. Termin ekonomika, wywodzący się z greckiego określenia przymiotnikowego, zdaje się lepiej nawiązywać do najbardziej pierwotnego znaczenia tego słowa, które mu przypisywali starożytni Grecy, to też należałoby go używać na określenie nauki o gospodarstwie prywatnem, a dla całokształtu nauki o gospodarstwie,

a także dla nauki o gospodarstwie społecznem należałoby pozostawić drugie określenie, wywodzące się od greckiego rzeczownika i zaasymilowane w języku łacińskim.

Podmiot celu, stanowiący podstawę do wyróżnienia powyższych grup, należy odróżnić od podmiotu gospodarczego, gdyż wprawdzie zazwyczaj one pokrywają się, ale niejednokrotnie różnią się, jak np. podmiotem gospodarczym jakiegoś przedsiębiorstwa państwowego jest państwo, ale podmiotem celu jest jednostka, stanowiąca to przedsiębiorstwo, stojąca na równi z jednostkami prywatnymi.

Do ekonomiki przedsiębiorstw zalicza się ekonomikę przedsiębiorstw rolniczych, przemysłowych, handlowych, bankowych oraz naukę o rachunkowości, która jest środkiem do racjonalizacji poczynań gospodarczych.

Stosowaną ekonomję narodowo-społeczną, nazywaną także polityką ekonomiczną, dzieli się na naukę polityki agrarnej, przemysłowej, handlowej i politykę pracy, do której należy polityka socjalna.

Cele wspólnoty ludzkiej na płaszczyźnie, wykraczającej poza granice państwa, bardzo powoli opanowują życie praktyczne. Toteż polityka gospodarstwa światowego, a zatem i jej nauka, są dopiero w zawiązkach. I w tej gałęzi należy przeprowadzić podział na światowy handel, światowe rolnictwo, przemysł i politykę socjalną.

W rozpatrywanym systemie stanowisko ekonomji rolniczej przypada tylko w części stosowanej ekonomji jako ekonomika gospodarstw wiejskich, stanowiąca przedmiot ekonomiki przedsiębiorstw i do pewnego stopnia nauki rachunkowości oraz jako polityka agrarna, stanowiąca przedmiot ekonomji narodowo-społecznej i światowej.

Ekonomja rolnicza jest istotnie głównie nauką stosowaną, ale jak każda nauka stosowana ma także część teoretyczno-opisową, zapewne silniej rozwiniętą, niż np. nauki techniki rolniczej. Pochodzi to stąd, że nauki techniki rolniczej opierają się na naukach bliżej ze sobą spokrewnionych, niż technika i ekonomja, stanowiące podstawę ekonomji rolniczej.

Weddingen uznaje istnienie teoretyczno-opisowych problemów poszczególnych dyscyplin ekonomicznych, ale zapewne nie docenia ich wagi, gdyż chciałby je zamieścić w grupie ekonomji stosowanej. Wydaje się, że o wiele właściwszem miejscem dla tych problemów byłaby część teoretyczna systemu ekonomji, którą należałoby odpowiednio rozbudować. Rozpatrywany system, chociaż stanowi duży postęp, nie wydaje się jeszcze wystarczającym dla objęcia całokształtu nauk ekonomicznych.

Ekonomję rolniczą można uważać za pewne odgałęzienie ekonomji ogólnej, operujące na odcinku rolnictwa. Odrębność tej gałęzi wynika nie tylko z wagi rolnictwa w całokształcie gospodarstwa ludzkiego, ale także z jego odrębności organizacyjnej i technicznej, tak zasadniczo różniącej

je od innych gałęzi gospodarstwa. Na całokształt ekonomji rolniczej składają się, jak mówiliśmy, dwa działy: ekonomiczno-prywatny i ekonomiczno-społeczny. Wzajemny ich stosunek jest sprawą skomplikowaną, a równocześnie doniosłą dla rozbudowy tego działu nauki. Wymaga więc jeszcze wiele omówienia. Zanim do tego przejdziemy, należy najpierw rozpatrzyć problematykę obu tych działów.

3. **Ekonomika gospodarstw wiejskich.**

Ekonomika gospodarstw wiejskich ma za przedmiot badań pojedyncze gospodarstwa w ich dążeniu do osiągnięcia celu gospodarczego. Jest to typowa nauka stosowana z silnie rozbudowanym, własnym zakresem poznawczym. Jako nauka stosowana opiera się głównie na naukach techniczno-rolniczych, ogólnej ekonomji społecznej, społecznej ekonomji rolniczej i ogólnej ekonomji gospodarstwa prywatnego, czyli ekonomice przedsiębiorstw. Własny zakres poznawczy stanowi ustrój organizmu gospodarstwa i warunki jego rozwoju.

Na całość omawianej nauki w ujęciu prof. Surzyckiego składa się 5 głównych działów, a m.: ekonomika rolnicza w znaczeniu węższym, organizacja gospodarstw, taksacja, rachunkowość i kalkulacje rolnicze oraz zarząd gospodarstw¹⁰⁾.

Pierwszy dział w układzie prof. Surzyckiego obejmuje 2 części: ogólną i specjalną. Na część ogólną składają się zagadnienia rolnictwa jako części gospodarstwa społecznego. Wedle określenia prof. Surzyckiego ma ona na celu przedstawienie charakteru produkcji rolniczej, jej istoty w stosunku do innych działów wytwórczości, następnie warunków, od których ona zależy oraz rozmiarów produkcji rolniczej i udziału w gospodarstwie społecznym. Część 2-ga, specjalna, obejmuje naukę o istocie gospodarstwa rolnego, o jego właściwościach, środkach produkcji i warunkach gospodarowania. Dział ten robi wrażenie szeroko ujętej teorii ekonomji rolniczej z podziałem na kierunek społeczny i prywatno-gospodarczy. Punkt ciężkości treści przypada jednak na część prywatno-gospodarczą. Można więc określić ten dział jako teorię ekonomiki gospodarstw, lub prywatnej ekonomiki rolniczej z silną nadbudową społeczno-ekonomiczną. Ta nadbudowa jest konieczna, bo gospodarstwo wiejskie jest uzależnione od środowiska, połączone z niem wieloma więzami i stanowi nawet do pewnego stopnia jego wytwór. To też trudno byłoby zrozumieć gospodarstwo wiejskie w oderwaniu od gospodarstwa społecznego.

¹⁰⁾ Prof. Dr. Stefan Surzycki: „Nauka ekonomiki gospodarstwa wiejskiego”. Skrypta. Kraków 1924.

Organizacja gospodarstw traktuje w części ogólnej o różnych formach ustroju gospodarstw wiejskich i organizacji jego działów, a w części specjalnej o planowaniu organizacji.

Taksacja obejmuje zasady wyceniania gospodarstw wiejskich i ich części składowych. Niektórzy uważają ją za odrębną dyscyplinę, stojącą na pograniczu prywatnej ekonomiki gospodarstw i społecznej ekonomii rolniczej a zarazem wiążącą je ze sobą. Część zasadniczych problemów tej nauki podpada do zakresu społecznej ekonomii rolniczej, ale większość zazębia się z pozostałymi gałęziami ekonomiki gospodarstw i z techniką rolniczą. To też taksację rolniczą większość ekonomistów zalicza do zakresu ekonomiki gospodarstw.

Taksacja rolnicza jest, podobnie jak rachunkowość i kalkulacje, gałęzią metodyczną dla właściwej ekonomiki gospodarstw. Inni uczeni zagranicą, a u nas prof. Moszczeński, wprowadzają tutaj jeszcze statystykę rolniczą, opartą na wyższej matematyce¹¹⁾. Statystyka rolnicza, zajmuje oddzielne stanowisko, gdyż, będąc częścią składową statystyki ogólnej, jest dyscypliną pomocniczą dla działów ekonomii rolniczej i dla wielu nauk techniczno-rolniczych. Ze względu na zasadnicze różnice w charakterze zjawisk przyrodniczych oraz ekonomicznych i społecznych należałoby dążyć do wyspecjalizowania statystyki w zastosowaniu z jednej strony do biologii rolniczej, z drugiej do ekonomii rolniczej.

Wszystkie te rachunkowe dyscypliny stanowią bardzo cenne narzędzie badań i postępu nauki. Dzięki nim myślenie ekonomiczne, oparte na logice, jest wspomagane przez kategorie matematyczne.

Nauka zarządu ma podawać zasady zarządzania i prowadzenia gospodarstw. Jest to nauka stosowana, obejmująca bardzo różnorodne umiejętności. Najważniejszą jej częścią składową jest naukowa organizacja pracy i kierownictwa. Ta dyscyplina ma bardzo rozległe związki z naukami podstawowymi. Opiera się ona szczególnie na naukach dotyczących człowieka. Prof. Seedorf chciałby ją, jak wspominaliśmy, traktować w jednej więzi organizacyjnej z socjologią rolniczą, inni zaś rozbudowują ją w osobną naukę.

Każda z omówionych dyscyplin, zaliczanych do ekonomiki gospodarstw ma swą część ogólną, opisowo-teoretyczną i część specjalną, stosowaną. Niektórzy ujmują w podobny sposób także i całokształt ekonomiki gospodarstw, zaliczając do części ogólnej teorię ekonomiki gospodarstw, ogólne zagadnienia organizacji i taksacji z silną nadbudową społeczno-gospodarczą,

¹¹⁾ Prof. Stefan Moszczeński. „Metody statystyczne w zastosowaniu do organizacji gospodarstw rolnych, ogrodniczych i leśnych“. Warszawa 1924.

a do części specjalnej, stosowanej — dyscypliny metodyczne, a więc rachunkowość, kalkulacje rolnicze oraz zastosowanie ogólnych zasad dla gospodarstw pojedynczych.

W systemie ekonomiki gospodarstw panuje jeszcze, jak widzimy, pewna płynność. Dalszy rozwój pracy naukowej może dać podstawę dla wielu innych sposobów rozbudowy systemu.

Skolei przejdziemy do omówienia treści przedmiotowej zakresu ekonomiki gospodarstw.

Ekonomika gospodarstw wiejskich obejmuje swym zakresem wszelkie gospodarstwa wiejskie, czyli gospodarstwa rolne w najszerszym znaczeniu. Pojęcie gospodarstwa rolnego pokrywa się z pojęciem rolnictwa. Prof. Laur definiuje je jako działalność, zmierzającą do wykorzystania sił przyrody przy pomocy komórek żywych, roślinnych i zwierzęcych¹²⁾. Ten element komórki żywej jest zasadniczym kryterjum dla rozgraniczenia rolnictwa od przemysłu.

Tak szeroko pomyślane rolnictwo składa się z gałęzi o różnym przeznaczeniu, a więc z gałęzi na zaspokojenie tak bardzo urozmaiconych wymagań ludności w dziedzinie odżywiania i smaku estetycznego, dla dostarczenia surowców na odzież, na budowę mieszkań i dla wielu innych specjalnych rodzajów ludzkiego przemysłu. Gałęzie produkcji o tak różnorodnym przeznaczeniu bywają zazwyczaj zespolone w jednym gospodarstwie. Każda z nich może być jednak w pewnych warunkach usamodzielniona w osobne odrębne gospodarstwo. W Niemczech znane są zakłady przemysłowe tuzju trzody chlewnej, opartej na kupnej paszy. W krajach zamorskich znane są np. fermy pszeniczne, kukurydziane, hodowlane, mleczarskie, sadownicze, plantacje bawełny, kawy i t. p., poświęcające się tylko jednemu rodzajowi produkcji. Z ogólnej więzi organizacyjnej wyodrębniają się jednak w samodzielne przedsiębiorstwa, przedewszystkiem gałęzie o odrębnych właściwościach technicznych i organizacyjnych jak leśnictwo, ogrodnictwo, rybactwo.

Odrębność techniki wymienionych gałęzi jest jasna. Z niej właściwie wypływa odrębność organizacji procesów wytwórczych. Wyraża się ona w charakterystycznym dla wymienionych gałęzi ustosunkowaniem czynników produkcji ziemi, pracy i kapitału. Dla leśnictwa charakterystyczne jest dominujące znaczenie ziemi i przyrody, minimalny udział pracy, a stosunkowo duży udział kapitału w postaci drzewostanów. Wręcz naodwrot w ogrodnictwie minimalny jest udział ziemi, największy udział pracy, a stosunkowo mierny udział kapitału o względnie szybkim obrocie.

¹²⁾ Prof. Dr. Laur. „Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaues“. Przetłumaczył Inż. Curzytek. „Wstęp do ekonomiki gospodarstw wiejskich“. Lwów 1929.

Problematyka i ustrój specjalnych gospodarstw są przedmiotem odrębnych działów prywatnej ekonomiki rolniczej, które się stopniowo usamodzielniają od macierzy w odrębne dyscypliny¹³⁾. Najwyższy stopień usamodzielnienia zyskała ekonomika gospodarstw leśnych, o wiele niższy — gospodarstw ogrodniczych i rybackich. Ta ostatnia ma warunki do usamodzielnienia, szczególnie gdy chodzi o rybactwo jeziorowe i morskie.

Ekonomika tych specjalnych gospodarstw wiejskich ma wiele wspólnych podstaw z ekonomiką prywatną właściwych gospodarstw rolnych o wszechstronnej produkcji. To też znajdujemy w nich podobną treść rzeczową, a więc teorię, organizację, rachunkowość i kalkulacje oraz zarząd.

Poza ekonomiką gospodarstw leśnych, ogrodniczych i rybnych jest możliwe wyspecjalizowanie ekonomiki na gałęzie zające się z rolnictwem, a należące do gospodarstwa wiejskiego, a więc przemysł przetwórczy, jak mleczarstwo, olejarnictwo, lnianictwo, młynarstwo, gorzelnictwo, przemysł drzewny, przemysł ludowy i t. p., a następnie cały dział pomocniczych gałęzi technicznych, jak meljoracje, zakłady reperacyjne, magazynierstwo czyli przechowywanie zapasów, praca sprzężaju, maszyn, motorów itp., określane przez Pohla¹⁴⁾ jako „subsidiäre Produktion“. Te różnorodne gałęzie wchodzi bardzo często w bezpośredni skład gospodarstw wiejskich, szczególnie większych, lub też stanowią przedsiębiorstwa uboczne tylko luźnie z nimi związane. Omawiane działy mają swoją osobliwą problematykę i zasady organizacyjne właściwe przedsiębiorstwom przemysłowym.

Zagadnienia ekonomiczno-organizacyjne omówionych dziedzin technicznych wchodzi również w orbitę ekonomiki gospodarstw wiejskich, ale jest możliwe ich odrębne wyspecjalizowanie. Z każdej specjalności jest już opracowanych szereg luźnych artykułów i przyczynków, bądź rozdziałów w odpowiednich specjalnych podręcznikach technologii rolniczej. Problemy ekonomiczno-organizacyjne niektórych specjalności, jak np. mleczarstwa są już w literaturze zagranicznej ujęte syntetycznie w postaci podręczników¹⁵⁾. Dające się zauważyć tendencje specjalizacji problemów ekonomicznych innych gałęzi technicznych gospodarstwa wiejskiego mają widoki rozwoju nie tyle ze względu na wagę tych gałęzi, ale ze względu na ich odrębny charakter.

Niezależnie od omówionych poprzednio gospodarstw specjalnych zachodzi głęboka *potrzeba rozbudowania ekonomiki na dziedzinę gospodarstw drobnych i gospodarstw folwarcznych*. Gospodarstwa włościańskie cechuje swoista technika, a zatem swoisty ustrój organizacyjny.

¹³⁾ Edmund Jankowski. „Organizacja, prowadzenie i wycenianie przedsiębiorstw ogrodniczych“. Warszawa 1917.

¹⁴⁾ Prof. Pohl Johann. „Landwirtschaftliche Betriebslehre“. Leipzig 1889.

¹⁵⁾ Peter. „Milchwirtschaftliche Betriebslehre“. Berlin 1923.

Gospodarstwo włościańskie w zestawieniu z gospodarstwem wielkofolwarcznym ma pewne podobieństwo do rzemiosła. Wszystkie swoiste cechy wypływają z małego rozmiaru przedsiębiorstwa, z okoliczności dysponowania własną pracą i bliskiego zespolenia konsumpcji z produkcją, z czego właśnie pochodzi mała wymiennosc ze światem zewnętrznym. Główne zasady organizacyjne i zasadnicza teoria jest dla obu grup wspólna, ale w szczegółach wymaga odrębnej rozbudowy. To też powszechnie istnieje poczucie tej odrębności i zaznacza się specjalizacja ekonomiki dla gospodarstw włościańskich. Wyrazem tego jest narastanie literatury ekonomicznej z tego zakresu i istnienie odrębnego wydziału ekonomiki gospodarstw drobnych przy Instytucie Nauk. Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach.

Potrzeba specjalizacji wiedzy ekonomicznej dla różnych form organizacyjnych gospodarstw uwydatnia się także w Rosji Sowieckiej. Obok dawnych prywatnych gospodarstw kułackich rewolucja stworzyła dwa nowe typy gospodarstw „sowchozy”, czyli gospodarstwa państwowe i „kołchozy” czyli gospodarstwa kolektywne. Te trzy grupy, stanowiące podstawę struktury rolnictwa sowieckiego, cechują bardzo wydatne różnice w technice, ustroju społecznym, organizacji i w prowadzeniu¹⁶⁾. To też wewnętrzne problemy organizacyjne gospodarstw, tworzonych przez Sowietów są przedmiotem osobnych gałęzi wiedzy, reprezentowanych przez specjalne zakłady badawcze i profesorów na tamtejszych uczelniach rolniczych.

Jak widzimy, ekonomika gospodarstw jest pod względem przedmiotowej treści macierzą, z której wyrastają samodzielne gałęzie poświęcone specjalnym działom, utrzymujące z nią wspólne nici przez wspólność podstaw i przez to, że ich ogólna treść nadal wchodzi do macierzy.

Treść ekonomiki jako nauki stosowanej zależy do pewnego stopnia od jej przedmiotu, a więc od gospodarstw i zmienia się z ich rozwojem. Pewne najbardziej podstawowe zasady organizacyjne są niewątpliwie wspólne gospodarstwom rolnym całego świata, ale zasady bardziej szczegółowe muszą być w grubej skali regionalizowane. Zupełnie inaczej wyglądają gospodarstwa wiejskie w Indjach, inaczej w Australji czy w Kanadzie, inaczej w Anglii, inaczej u nas, a zatem traktująca o nich ekonomika gospodarstw przybiera swoisty charakter narodowy i państwowy. Naturalnie mniejsze różnice regionalne, jakie już spotykamy w obrębie naszego kraju, nie znajdują wyrazu w ogólnej ekonomice rolniczej, która poprzestaje na pewnej granicy ogólniejszych zasad o znaczeniu szerszym, ale znajdują wyraz, gdy chodzi o część stosowaną, która musi schodzić do szczegółów. To wymaganie regionalizacji jest podstawowe dla racjonalnego rozplanowania ośrodków nauki i szkolnictwa rolniczego.

¹⁶⁾ Prof. Witold Staniewicz, „Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej”. Wilno 1933.

W bliskim związku z nauką ekonomiki gospodarstw wiejskich pozostaje ekonomika gospodarstwa domowego. Szczególnie w gospodarstwie włościańskim gospodarstwo domowe bardzo ściśle wiąże się z gospodarstwem zarobkowym. Gospodarstwo domowe kieruje się podobną zasadą gospodarności tylko nieco inaczej postawioną: w gospodarstwie zarobkowym chodzi o osiągnięcie pewnym nakładem środków największej sumy korzyści, natomiast w gospodarstwie domowym chodzi o osiągnięcie zaspokojenia potrzeb możliwie małym nakładem środków, a więc o pewnego rodzaju gospodarczą oszczędność.

Jak wynika z dotychczasowych wywodów prywatna ekonomika rolnicza nie jest czemś jednородnem, lecz pewnym kompleksem problemów faktycznie istniejących różnorodnych gospodarstw wiejskich, o luźnej i zmieniającej się strukturze, nacechowanej tendencją do wyodrębnienia się w osobne gałęzie i dyscypliny z zachowaniem więzi organizacyjnej z całością. Sama nazwa tak pojętej nauki nie jest jeszcze ustaloną. Nazywamy ją dotychczas ekonomiką gospodarstw wiejskich lub prywatną ekonomiką rolniczą ale nazywa się ją także nauką o urządzeniu i prowadzeniu gospodarstw wiejskich, nauką zarządu czyli administracji lub nauką organizacji gospodarstw wiejskich, nauką gospodarowania w rolnictwie, albo poprostu ekonomją rolniczą. Wszystkie te określenia nie bardzo są trafne, ujmują albo za szeroko, albo za wąsko (pars pro toto) lub wreszcie za bardzo rozwlekłe.

W literaturze niemieckiej używa się dla oznaczenia omawianego działu ekonomji rolniczej nazwy „Wirtschaftslehre des Landbaues“, która jest mało szczęśliwa, gdyż tej samej nazwy używa się także na oznaczenie ekonomji rolniczej w znaczeniu szerszem. Można się spotkać także w literaturze niemieckiej z innymi określeniami, jak „Oekonomik des Landbaues“ lub „Oekonomik des landwirtschaftlichen Betriebes“. Najczęściej jednak używa się terminu, landwirtschaftliche Betriebslehre, co dosłownie oznacza „nauka o ruchu gospodarczym rolniczym“. Dla języka niemieckiego stanowi to dosyć trafne określenie, gdyż ruch jest istotnie bardzo znamioną cechą procesów organizmu gospodarstwa wiejskiego. Niestety jednak trudno z tego pierwiastka stworzyć nazwę, któraby odpowiadała właściwościom naszego języka.

Wydaje się, że ze wszystkich określeń najbardziej trafnem jest określenie: ekonomika gospodarstw wiejskich, którego też oddawna używa prof. Moszczeński w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Mogą być tylko wysuwane obiekcje, że podobny wyraz utarł się także dla nauki gospodarstwa społecznego. Pochodzenie tego słowa świadczy jednak, że nauka gospodarstwa jednostkowego ma do tej nazwy prawo pierwszeństwa przed nauką gospodarstwa zbiorowego. Dlatego uważam, że ta nazwa powinna się ostać,

tembardziej, że różnica w źródłosłowie między ekonomiką, jako nauką o gospodarstwie prywatnym, a ekonomją, jako nauką o gospodarstwie społecznym, wyklucza dwuznaczność.

Wyszukanie bardziej polskiego synonimu jest bardzo trudne; należałoby się właściwie uciec do pewnego pars pro toto, a więc użyć nazwy organizacja gospodarstw wiejskich. Usprawiedliwiałaby to ta okoliczność, że organizacja gospodarstw wiejskich jest w tej nauce najbardziej istotną częścią, a że temu słowu nadaje się w życiu potocznym szeroką skalę znaczenia, możnaby ująć niem wszystkie inne działy omawianej przez nas nauki.

Niezależnie od ekonomiki gospodarstw wiejskich i równoległe z nią rozwija się ekonomika przedsiębiorstw, czyli ogólna ekonomika gospodarstw prywatnych, która jest nauką obejmującą handel, ale ma także w programie zagadnienia administracji i organizacji wszelkich przedsiębiorstw i ich związków.

W Niemczech istnieją na uniwersytetach, w szkołach handlowych i politechnikach oddzielne katedry tej nauki¹⁷⁾. Dla ekonomiki gospodarstw wiejskich stanowi ona naukę podstawową, macierzystą, a również do pewnego stopnia siostrzaną. Wyrosła ona bowiem z umiejętności praktycznych, korespondencji, rachunków kupieckich i zarządzania przedsiębiorstwem. Była to swego czasu zwyczajna technologia prowadzenia przedsiębiorstw. Z czasem nastąpił proces odszczepiania się poszczególnych gałęzi jako samodzielnych dyscyplin, a sam pień tej nauki przeobraził się z nastawienia prywatnego w nastawienie o kierunku społecznym. Współcześni pionierzy tej nauki Weyermann¹⁸⁾, Schmallembach, Niklisch¹⁹⁾ pojmują ją jako dyscyplinę, pozostającą w służbie ekonomji społecznej. Poprzez nią ma wedle ich przekonania prowadzić okreśną drogą, umożliwiającą głębsze zbadanie zjawisk ekonomicznych i skonkretyzowanie kierunków abstrakcyjnych konstrukcji, panujących w ekonomji społecznej²⁰⁾.

Zbyt daleko idące powiązanie momentów społecznych z momentami prywatno-gospodarczymi utrudnia przejrzystość zjawisk a zatem wywołuje pewien chaos w organizacji tej nauki i niekorzystnie odbija się na wyko-

¹⁷⁾ Das Studium der Betriebswirtschaft in Deutschland. Berlin 1926 (Handbuch für das Hochschulstudium in Deutschland).

¹⁸⁾ Weyermann. „Grundlegung und System einer wissenschaftlichen Privat-Wirtschaftslehre“. Karlsruhe 1912.

¹⁹⁾ Prof. Nicklisch. „Wirtschaftliche Betriebslehre“. Stuttgart 1922.

²⁰⁾ Aleksander Hoffman. „Objekt und Methode der Betriebswirtschaftslehre“. „Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik“. Berlin 1929.

Prof. Rudolf Seyfert. Über Begriff und Aufgaben der Betriebswirtschaftslehre. Stuttgart 1928.

rzystaniu dorobku naukowego dla praktycznego życia. To też w ostatnich czasach prywatno-gospodarcze i organizacyjne zagadnienia poczęły odpływać i ogniskować się około nowej dyscypliny pod nazwą naukowej organizacji pracy i kierownictwa, która obejmuje tę rolę, jaka pierwotnie przypadała ekonomice prywatno-gospodarczej.

Ten ciekawy proces przedstawienia ideologii ekonomiki prywatnej należy tłumaczyć tym faktem, że chodzi tu głównie o handel, który ma silniejszy charakter społeczny, niż produkcja rolnicza w sobie zamknięta. Następnie brak ośrodka, około którego mogłyby się osadzać te problemy społeczno-gospodarcze i brak planowej systematyki w rozbudowie nauki musiał doprowadzić do omawianego procesu, do przerostu pierwiastka społecznego w tej nauce i do założenia odrębnego ośrodka zagadnień organizacyjnych przedsiębiorstw prywatnych.

Zachodzi pytanie, *jaki jest stosunek ekonomiki gospodarstw wiejskich do praktycznego życia?* Jak zaznaczyliśmy, ekonomika gospodarstw wiejskich jest w części nauką teoretyczną, w części stosowaną. Jako nauka opisowo-teoretyczna pełni zasadniczo funkcje powiadamiania, objaśniania i przewidywania, jako nauka stosowana — funkcję wskazywania zasad organizacji i sposobów prowadzenia gospodarstwa.

Szkoła abstrakcyjno-dedukcyjna stoi na stanowisku, że jedynie celowe i osiągalne jest pierwsze zadanie, które formułuje jako naukę myślenia ekonomicznego. Jest to niewątpliwie ważne zadanie, co do którego pozostaje jeszcze dużo do zrobienia. Tradycja i myślenie przyrodnicze wycisnęło piętno na myśleniu praktycznym rolników; należy przeto przewartościować wiele pojęć, wyrobionych z pobieżnych obserwacji. Wpływanie na intelekt rolników zapomocą wykształcenia myślenia gospodarczego jest jednak drogą powolną i ograniczoną. Zapładnia bowiem skutecznie tylko umysły elity do tego przygotowanej, stojącej na pewnym poziomie inteligencji. Nauka ma jednak służyć nietylko tej elicie umysłowej, nietylko wyższej uczelni, ale także szerokim masom rolników. Dla tych mas potrzeba wskazań gotowych i bardziej konkretnych.

Rolnik przedsiębiorca jest w swem dążeniu do opłacalności i gospodarnego postępowania o wiele gorzej sytuowany, niż kupiec lub przemysłowiec. Kupiec i przemysłowiec może łatwo porównać owoce swej produkcji i nakłady, poczynione na ich osiągnięcie, może stale kontrolować swe postępowanie i doskonalić swą gospodarność. Inaczej jest w rolnictwie. Procesy produkcyjne w rolnictwie są tak złożone, że ujęcie związków przyczynowych i sądów celowych jest bardzo trudne. To jest jedna z przyczyn, dlaczego zasada gospodarności nie jest w gospodarstwie wiejskiem powszechnie przestrzegana i, że tak często spotykamy się przy bliższym zetknięciu z objawami niegospodarności. Z tego też powodu panuje w rolni-

ctwie rutyna, a dorobek nauki dociera do niego z dużym opóźnieniem. To jest zagadnienie wielkiej doniosłości, o które należy winić zacofanie postępu rolnictwa. Zauważono to także zresztą i w Niemczech. Skutkiem tego skrajnie abstrakcyjne stanowisko szkoły Aereboego uległo zreformowaniu. Nauka ekonomiki gospodarstw w Niemczech staje się coraz bardziej nauką opartą o badanie doświadczeń dnia codziennego z życia gospodarstw i ludzi na tych gospodarstwach pracujących. Dzięki temu zbliżeniu się do życia staje się możliwe udzielanie ogólnych wskazań dla sposobów organizacji i gospodarowania. Zwyciężyła zasada „przez życie do życia“. Dawna teza, że nie są możliwe zalecenia i recepty dla organizacji i prowadzenia gospodarstw, została już obalona. Nawet prof. H. Zörner, uczeń i następca Aereboego, słusznie twierdzi, że, podobnie jak w innych dziedzinach nauki, tak i w rolnictwie, praca receptami jest jedyną drogą zużytkowania dorobku nauki dla praktycznego życia²¹⁾. Konieczne jest jednak ujęcie jej w możliwie ciasne ramy lokalne. Podstawą jej mają być lokalne badania dla uzyskania potrzebnych wzorców.

Naczelnym zadaniem nauki ekonomiki gospodarstw jest więc przyjsie rolnikom z pomocą w ich pracy organizacyjnej²²⁾. Okazuje się to wykonalne przy pomocy rachunkowości i statystyki możliwie ograniczonej terytorjalnie grupy gospodarstw. Należałoby do tej akcji wciągnąć również praktyczne doświadczalnictwo, co już oddawna nastąpiło w rolnictwie amerykańskim, a na kontynencie europejskim myśl ta bardzo powoli toruje sobie drogę. A jednak jest to zagadnienie doniosłe, bo badania celowości poszczególnych nakładów na wynik gospodarowania, oparte na doświadczalnym izolowaniu wpływu tych nakładów, okazuje się często o wiele prostszym i łatwiej prowadzącym do celu, niż droga poszukiwania zależności przy pomocy masowej statystyki skomplikowanych ustrojów gospodarstw.

4. Społeczna ekonomja rolnicza, czyli nauka o społecznem gospodarstwie agrarnem.

Społeczna ekonomja rolnicza była pierwotnie częścią nauki o gospodarstwie społecznem, a więc ekonomji społecznej w szerokiem znaczeniu.

W dziełach Rau'a²³⁾, a m. in. w jego zasadach ekonomji teoretycznej i w zasadach polityki ekonomicznej, które stanowią bodaj pierwsze systematyczne opracowanie zagadnień społeczno-gospodarczych, znajdujemy

²¹⁾ Prof. Hans Zörner. „Probleme der bauerlichen Wirtschaft in Deutschland“. Berlin 1931.

²²⁾ Prof. Stefan Moszczeński. „Co ma do spełnienia nauka polska w zarządzie gospodarstw wiejskich“. „Nauka Polska i jej potrzeby“. Warszawa 1922.

²³⁾ Rau K. H. „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre“. Leipzig 1855.
„Grundsätze der Volkswirtschaftspolitik“. Leipzig 1862.

zagadnienia gospodarcze rolnictwa ujęte jako odrębną część ogółu zagadnień społeczno-ekonomicznych. Są one zresztą niemal po dziś dzień częścią składową wielu innych dzieł ekonomji społecznej, a szczególnie ekonomji stosowanej i polityki ekonomicznej, bądź w formie odrębnych rozdziałów, bądź nawet osobnych tomów.

Równoległe z tem narastała w ciągu ostatniego wieku odrębna literatura różnorodnych zagadnień społeczno-gospodarczych rolnictwa i powstawały odrębne dzieła syntetyczne społecznej ekonomji rolniczej. Mimo odrębności przedmiotowej ekonomję rolniczą charakteryzuje zasadnicze podobieństwo do ogólnej ekonomji społecznej pod względem systemu metodologicznego, co szczegółowo wykazał prof. Staniewicz w pracy na temat metodologii polityki agrarnej²⁴⁾.

Pierwszy krok w opracowaniu systemu ekonomji społecznej zrobił Rau przed stu laty, przeprowadzając w swej ekonomji podział na teorię i politykę ekonomiczną, przyczem teoria Rau'a mieściła w sobie także opis zjawisk. Roscher ustosunkował się negatywnie do możliwości istnienia osobnej teorii społecznej ekonomji rolniczej, a na to miejsce wysunął historję społecznego gospodarstwa agrarnego.

Struktura systemu u następnych autorów uległa dalszym modyfikacjom. Jedni z nich, nawiązując do koncepcji Roschera²⁵⁾, rozbudowują cały system na historii, nie uznają odrębnej polityki ekonomicznej, nie formułują wskazań, lecz podsuwają je czytelnikowi przez odpowiednie zobrazowanie zjawisk i współzależności. Natomiast inni autorzy pomijają opis i historję lub ścieśniają je do minimum, a punkt ciężkości systemu opierają na polityce agrarnej. Teoria społecznego gospodarstwa agrarnego odgrywa dotychczasajmniej rolę, ale były także próby oparcia na niej całości naszej nauki.

W naszej literaturze sprawa systemu społecznej ekonomji rolniczej była opracowywana przez prof. Władysława Grabskiego i prof. Witolda Staniewicza. Prof. Staniewicz w poprzednio wzmiankowanej pracy wykazał, że na pełną strukturę organizacyjną powinny się składać 4 części, a m. opis społecznego gospodarstwa agrarnego, jego historia, teoria i polityka agrarna.

Opis polega na stwierdzaniu w projekcji przestrzeni faktów i zjawisk gospodarczych, urządzeń, instytucji i sądów ludzi gospodarujących. Chodzi

²⁴⁾ Prof. dr. Witold Staniewicz. „Przedmiot, stanowisko w dziedzinie nauk oraz cele i środki nauki polityki agrarnej“. Wilno 1924

²⁵⁾ Roscher. „Nationaloekonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen“. Leipzig 1912.

przytem o fakty gospodarcze wyodrębnione z całokształtu życia społecznego, co jest możliwe tylko do pewnego stopnia, bo życie gospodarcze ludzi wiąże się nierozłącznie z całokształtem ich życia kulturalnego.

Zadaniem historii społecznego gospodarstwa agrarnego jest śledzenie tendencji rozwojowych w przeszłości w zakresie omówionym dla opisu. Zarówno historia, jak i opis opierają się na statystyce i rachunkowości rolniczej, a więc tych dyscyplinach metodycznych, które stanowią również podstawę dla ekonomiki gospodarstw.

Na opisie i historii opiera się teoria, której przedmiotem jest wyjaśnienie związków przyczynowych pomiędzy zjawiskami gospodarczymi rolnictwa, jako też między zjawiskami gospodarczymi a pewnymi faktami, stojącymi poza rolnictwem, a nawet poza życiem gospodarczym. Jak każda teoria, tak i teoria ekonomii rolniczej ma streszczać doświadczenie, tworzone przez opis i historję, a więc przedstawić charakter produkcji rolniczej, jej istotę i ustosunkowanie do innych działań wytwórczości ludzkiej i wysnuwać prawa nią rządzące.

Rolnictwo jest częścią gospodarstwa społecznego, która jednak ma sobie właściwe, odrębne cechy. Dlatego też ogólne pojęcia i prawa ekonomiczne, objęte ekonomją społeczną, mają także swe zastosowanie dla społecznej ekonomii rolniczej. Z odrębnego charakteru rolnictwa wynikają jednak specyficzne prawidłowości tego rodzaju, jak prawo zmniejszającego się przychodu, teoria renty gruntowej, prawo Thüнена, teoria intensywności i t. p.

Przedmiotem polityki agrarnej jest świadoma ingerencja człowieka i grup ludzkich na bieg rozwoju gospodarstwa agrarnego. U podstaw tej ingerencji leżą pewne cele zmienne w czasie i przestrzeni. Cele te, jak wogóle cele polityki ekonomicznej, kielkują często z poza ekonomicznych procesów życia, a więc demograficznych, kulturalnych, nacjonalistycznych, militarnych i religijnych. To też osądzenie ich wykracza poza ramy nauki polityki agrarnej, a nawet poza ramy szerszej polityki ekonomicznej, a należy głównie do filozofji i nauki ogólnej polityki. Nauka polityki agrarnej musi więc brać od życia cele jako coś gotowego i czynić z nich założenia dla swej pracy.

Nauka polityki agrarnej ma dwa kierunki: opisowo-historyczny i stosowany. Pierwszy ma za przedmiot dokonane posunięcia polityki agrarnej państwa i organizacji społecznych z zadaniem osądzenia ich trafności, a więc zgodności skutków z wytkniętymi celami i współmierności środków, wyłożonych na ich osiągnięcie. Drugi kierunek ma za przedmiot aktualne poczynania, przyszłe zamierzenia i możliwości polityki agrarnej z zadaniem ich osądzenia, wskazywania dróg i sposobów użycia środków dla osiągnięcia wytkniętego celu.

Między temi kierunkami istnieje łączność. Pierwszy kierunek zwrócony do przeszłości gromadzi doświadczenie, drugi kierunek stosuje je do aktualnych problemów życia. Oba omówione kierunki obejmują problemy ujęte w projekcji czasu i przestrzeni. Oprócz wymienionych istnieje jeszcze kierunek trzeci, teoretyczny, ujmujący problemy w oderwaniu od projekcji czasu i przestrzeni.

Te trzy kierunki istnieją także w nauce ogólnej polityki ekonomicznej. Bardzo trafnie definiuje je Schack w pracy o normatywnym charakterze ekonomji społecznej²⁶⁾. Kierunek historyczny polityki ekonomicznej pojmuje Schack jako naukę o znanych celach i zastosowanych do ich uskutecznienia znanych środkach, politykę ekonomiczną stosowaną określa jako naukę o znanych celach i możliwych do ich uskutecznienia środkach, a wreszcie teorię polityki ekonomicznej pojmuje Schack jako naukę o możliwych celach i służących do ich osiągnięcia możliwych środkach.

Każda z dotychczas omówionych 4-ch części składowych społecznej ekonomji rolniczej łączy się z odrębnymi naukami macierzystymi.

Opis w projekcji przestrzeni jest gałęzią wyłonioną do pewnego stopnia z geografji gospodarczej i usamodzielnioną w osobną dyscyplinę, geografję rolniczą²⁷⁾. Opis w projekcji czasu jest do pewnego stopnia odcinkiem historii gospodarczej, wyodrębniającym się w historję społecznego gospodarstwa agrarnego. Teoria naszej nauki jest gałęzią ogólnej teorii ekonomji społecznej, której odrębność dotychczas jednak stosunkowo słabo się wykryła, ale są po temu wszelkie warunki ze względu na odrębne właściwości rolnictwa w stosunku do przemysłu i pozostałych działów gospodarstwa społecznego. O wiele silniej wykryła się polityka agrarna. Stało się to pod naciskiem wielkiej obfitości zagadnień praktycznego życia, które już nie mogły pomieścić się w ogólnej nauce polityki ekonomicznej.

Omówione składowe części mają właściwą sobie metodykę, odgrywają dla całości społecznej ekonomji rolniczej swoistą rolę, podlegają tendencji wyodrębniania się, ale w obrębie ekonomji społecznej silnie się zębiają, gdyż łączy je wspólność przedmiotu i wspólna perspektywa zasady gospodarności. Najmniejsze możliwości wyodrębnienia przedstawia sama polityka agrarna. Wskazania, aby mogły być zrozumiane i uznane za słuszne, muszą się bowiem łączyć z przedstawieniem zjawisk i zachodzących współzależności. Podobnie często część geograficzna łączy się z historyczną.

²⁶⁾ Dr. Herbert Schack. „Volkswirtschaftslehre als normative Wissenschaft“. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Berlin 1929.

²⁷⁾ Krzymowski. „Die Agrargeographie“. Landwirtschaftliche Jahrbücher. Berlin 1916.

Takie łączne ujęcie zjawisk w projekcji czasu i przestrzeni przedstawia w badaniach naukowych najbardziej wydajną metodę dla wykazania zawiłych współzależności.

Spółeczna ekonomja rolnicza obejmuje rolnictwo w najszerszym tego słowa znaczeniu. Z niej wyłaniają się gałęzie traktujące o odrębnych jego działach specjalnych, a więc o leśnictwie, ogrodnictwie i t. p. Ekonomja społeczna dla tych działów ma podobną treść organizacyjno-metodyczną, jak to dotychczas omówiliśmy dla całego rolnictwa.

Zjawiska życia gospodarczego wsi rozpatrywane są również w ugrupowaniu na rolnictwo włościańskie i folwarczne. Dotychczasowa ekonomja rolnicza oparta była raczej na rolnictwie folwarcznym. To też w ostatnich latach uwydatniają się silne tendencje głębszego zbadania zbiorowiska gospodarstw włościańskich, a nawet są czynione próby zbudowania oddzielnej teorii włościaństwa. Rozwijają się one w ścisłym związku ze studjami nad właściwościami organizacyjnymi gospodarstw włościańskich, a więc z ich ekonomją prywatną.

W gospodarstwie włościańskim mamy o wiele silniejsze zazębenie się pierwiastków ekonomicznych z pierwiastkami pozaekonomicznymi. To też teoria włościaństwa, w tem ujęciu, jak to spotykamy u Czajanowa²⁸⁾, a z nowszych badaczy u Doc. Ahnerta²⁹⁾, stoi na pograniczu ekonomji oraz socjologii i wielu innych nauk humanistycznych.

Zjawiska społeczno-gospodarcze rolnictwa są tylko do pewnego stopnia wytworem przyrody i gospodarujących ludzi, głównie jednak pochodzą ze strony władzy publicznej, a więc władzy państwowej, samorządowej i pozostającej w związku z nią działalności organizacji społecznej. Toteż społeczna ekonomja rolnicza jest do pewnego stopnia nauką państwową, rozwijającą się odrębnie w każdym organizmie państwowym.

Ponad i równolegle z ekonomją państwową istnieją problemy rolnictwa światowego, leżące w ramach zbiorowiska państw i w sferze między-państwowej. Są one przedmiotem *ekonomji społecznej światowego rolnictwa*, która stanowi odgałęzienie nauki o gospodarstwie światowym, rozwijającej się w Niemczech pod egidą prof. Harmsa i kierowanego przez niego Instytutu Gospodarstwa Światowego w Kilonji³⁰⁾. W Wyższej Szkole Rolniczej w Berlinie istnieje osobna katedra zagranicznego rolnictwa. Badania z tej dziedziny ogniskują się także w specjalnym kwartalniku „Berichte

²⁸⁾ Tschajanow. „Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft“. Berlin 1923.

²⁹⁾ Dr. E. Ahnert. „Die bäuerliche Wirtschaft und das System ihrer Wissenschaft“. Leipzig 1931.

³⁰⁾ Dr. Sowiński Mieczysław. „Niemiecki Instytut Badań Gospodarstwa Światowego w Kilonji“. Ekonomista IV. Warszawa 1933.

über Landwirtschaft“, wydawanym przez Niemieckie Ministerstwo Rolnictwa i Apropowizacji, następnie w Instytucie Gospodarstwa Agrarnego i Osadnictwa (Institut für Agrar- und Siedlungswesen) oraz w Instytucie Badań Rynku Rolniczego (Institut für Landwirtschaftliche Marktforschung). W pracy badawczej z dziedziny światowych stosunków rolniczych szczególnie wybitny udział biorą prof. Ritter i prof. Sering.

Zagadnienia światowego rolnictwa poruszyły umysły szczególnie w ostatnich latach. Wobec powszechnego kryzysu w rolnictwie i walki o zagraniczne rynki zbytu poczęto się doszukiwać podłoża tego stanu w chaosie światowej gospodarki rolniczej. Szczególnie zaczęto badać i analizować rolnictwo zamorskie i rolnictwo sowieckie dla wyjaśnienia ich zdolności konkurencyjnej i niebezpieczeństwa, jakie z ich strony zagraża rolnictwu europejskiemu.

Nauka polityki agrarnej obejmuje różnorodne zagadnienia. Prof. Wł. Grabski dzieli całokształt tych zagadnień na 5 grup, a m. in.: zagadnienia produkcji, własności, robotniczo-rolne, ludnościowe i kulturalne ³¹⁾.

Zagadnienia produkcji są to przede wszystkim zagadnienia utrzymania wytwórczości rolniczej na poziomie potrzebnym dla gospodarstwa społecznego, a więc zagadnienia zadań rolnictwa wobec gospodarstwa społecznego oraz racjonalnego zużytkowania sił i możliwości wytwórczych. Wchodzą tutaj różnorodne problemy popierania produkcji rolniczej, a więc oświata rolnicza, subwencje, kredyty, wystawy, propaganda, a szczególnie skomplikowane problemy polityki cen. Z oświatą wiążą się zagadnienia fachowego poradnictwa i oświata rolnicza pozaszkolna, która została u nas przez prof. Grabskiego nazwana agronomją społeczną.

Zagadnienia własności obejmują stosunek ludzi do ziemi i warsztatów rolnych, a więc zagadnienia ustroju agrarnego, reformy rolnej, komasacji, parcelacji, likwidacji serwitutów, reformy spółnot gminnych, zagadnienia dzierżaw, spadkobrania i t. p. Jest to duży dział zagadnień, zwany przez niektórych autorów polityką ekonomiczną ziemi. Do prac w tym zakresie przeznaczone było u nas do niedawna osobne Ministerstwo Reform Rolnych, które przed dwoma laty połączyło się z Ministerstwem Rolnictwa.

Zagadnienie robotniczo-rolne, czyli zagadnienie pracy najemnej w rolnictwie jest pokrewne zagadnieniu własności, ale wykracza poza nie do dziedziny zagadnień socjalnych. Ma ono swój odpowiednik w polityce socjalnej.

Na pozostałe dwie grupy zagadnień wyróżnionych przez prof. W. Grabskiego składają się także pierwiastki należące do zagadnień socjologii i kultury. Jest sprawą dotychczas wątpliwą, czy i o ile tego rodzaju pro-

³¹⁾ Prof. W. Grabski. „Społeczne gospodarstwo agrarne“. Warszawa 1922.

blemy powinny wchodzić do społecznej ekonomji rolniczej i polityki agrarnej. Ta sama wątpliwość panuje zresztą i w ogólnej ekonomji społecznej. Elementy kultury i socjologii stanowią niewątpliwie dla społecznego gospodarstwa agrarnego grupę czynników ściśle się z niem zazębiających, bez których trudno często zrozumieć i kierować tym działem życia. Dlatego też wydaje się nieuniknionym udział tej grupy w strukturze nauki społecznej ekonomji rolniczej, ale tylko o tyle, o ile te czynniki wpływają na gospodarstwo społeczne. Całość zjawisk socjologicznych, społecznych, kulturalnych z życia wsi nie może stanowić integralnej części społecznej ekonomji rolniczej, ani polityki agrarnej, już z tego powodu, że wyodrębniły się one w osobną dyscyplinę, socjologję wsi, która jest gałęzią ogólnej socjologii i częścią składową nauk rolniczych. Ojczyzną socjologii wsi jest Ameryka, gdzie poświęcono jej specjalne instytuty i katedry na wielu uniwersytetach i wyższych szkołach rolniczych. W ostatnich latach wielką uwagę zwracają na nią także Niemcy i inne kraje europejskie.

Socjologia rolnicza ma dużo płaszczyzn stycznych z ekonomją. Wiele prac ekonomicznych ciąży ku socjologii, a z łona socjologii powstają prace zbliżające się do dzieł ekonomicznych. Zakres i struktura socjologii rolniczej jest jednak jeszcze nie ustalona. Może najdalej idącą jest koncepcja Seedorfa, który rozciąga ją także na naukę o rolnikach i nauką organizację pracy.

W związku z socjologją powstaje *nauka o zrzeczeniach rolniczych*, która wyrasta całkiem odrębnie. Pokrewną i ściśle zazębiającą się jest *nauka spółdzielczości rolniczej*, stanowiąca część nauki spółdzielczości ogólnej, wyrosłej z łona ekonomji i socjologii. Sprawy czysto ludnościowe wsi wyodrębniają się w osobną gałąź, *demografję wsi*, która wraz ze sprawami robotniczymi wchodzi do polityki socjalnej.

Osobnego wyodrębnienia wymaga grupa zagadnień handlu rolniczego. Ten dział ma charakter wybitnie łącznikowy. Nauka o handlu rolniczym stoi na pograniczu między ekonomją rolniczą w najszerszym znaczeniu a ogólną nauką o handlu, zwłaszcza polityką handlową. Większość problemów tej dziedziny obraca się poza samem rolnictwem w sferze rynków zbytu i konsumentów. Wedle Seedorfa istotną częścią tej nauki jest nauka o konsumentach, ich psychologii, wymaganiach i upodobaniach.

Nauka o handlu rolniczym rozwija się oddawna w Ameryce w tamtejszych uczelniach i specjalnych instytutach. Natomiast w krajach europejskich zaczyna się wyłaniać dopiero w ostatnich latach pod naciskiem potrzeb życia, które szczególnie uwypuklił kryzys rolniczy. W Niemczech

powstały dwa duże instytuty badań rynku rolniczego i warunków zbytu³²⁾, które w ciągu krótkiego istnienia wykazały bogaty dorobek badawczy i naukowy.

Nauka o handlu rolniczym, jak każda gałąź gospodarstwa ma oprócz zagadnień społecznych swoje wewnętrzne problemy organizacyjno-techniczne. Stanowią one część ogólnej nauki organizacji i prowadzenia przedsiębiorstw. Te zagadnienia są w literaturze niemieckiej często traktowane łącznie z zagadnieniami charakteru społecznego³³⁾.

Zakres społecznej ekonomji rolniczej obejmuje obfitą i różnorodną treść. Życie społeczne wysuwa coraz to nowe problemy, które z czasem ulegają zmodyfikowaniu lub tracą zupełnie aktualność, a natomiast wyłaniają się nowe. Stąd też treść zakresu nauki o społecznem gospodarstwie agrarnem nie jest czemś stałym, lecz ulega ciągłym fluktuacjom.

Historja tej nauki, opracowywana w naszej literaturze przez Doc. Dr. Żabko-Potopowicza, jest odbiciem tendencji rozwojowych życia gospodarczego, zachodzących w niem przemian, oraz dokonywanych posunięć polityki agrarnej³⁴⁾. Stąd właśnie pochodzi ta charakterystyczna płynność treści zakresu omawianej nauki. Z tego także wynika, jak to słusznie osądza Doc. Żabko-Potopowicz, że nie jest możliwe trwałe zafiksowanie granic i struktury organizacyjnej tej nauki, lecz, że należy liczyć się z tem, że życie po pewnym czasie porobi zmiany i przetasuje układ oparty na obecnym stanie.

Omawiany dział ekonomji rolniczej, nazywany przez nas społeczną ekonomją rolniczą, ma jeszcze drugie określenie, wprowadzone przez prof. W. Grabskiego, a mianowicie: nauka o społecznem gospodarstwie agrarnem. Różnica między powyższymi określeniami sprowadza się do tego, że słowo ekonomja zostało zastąpione przez określenie „nauka o gospodarstwie“. Oba określenia są jednoznaczne, ale określenie przez nas używane wydaje się być bardziej stosownem, gdyż jest związlejsze i lepiej wyraża więzy, łączące tę gałąź nauki z jej macierzą i gałęziami pokrewnymi. Słowo ekonomja utarło się w naszym języku i oddawna zdobyło prawo obywatelstwa, zresztą całkiem słusznie, bo pochodzi z języków starożytnych, które są wspólną skarbnicą dla wszystkich języków kulturalnego świata.

³²⁾ „Institut für Landwirtschaftliche Marktforschung“ przy wyższej szkole rolniczej w Berlinie pod kierownictwem prof. Brandla oraz „Reichsforschungstelle für Landwirtschaftliche Marktwesen“ przy ministerstwie rolnictwa i aprowizacji, pod kierunkiem Dr Baadego.

³³⁾ Prof. Seedorf. „Grundlagen der landwirtschaftlichen Marktlehre“. Berlin 1933.
Dr. Asmis. „Landwirtschaftliche Absatzkunde“. Berlin 1931.

³⁴⁾ Dr. Antoni Żabko-Potopowicz. Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnem uwzględnieniem czasów nowszych. Warszawa 1932.

W literaturze niemieckiej nie znajdujemy właściwie trafnego określenia społecznej ekonomji rolniczej. Pierwotnie określano ją mianem Agrarwesen und Agrarpolitik, co oznacza stosunki agrarne i polityka agrarna. Pierwsze określenie obejmowało omówione przez nas poprzednio opisowo-historyczne i teoretyczne podstawy dla polityki agrarnej. Tego określenia używają w swych pracach Buchenberger, Goltz, Wygodziński i wielu innych³⁵⁾. W późniejszej literaturze autorzy dzieł syntetycznych, obejmujących całość społecznej ekonomji rolniczej, zarzucają termin Agrarwesen, a określają swe dzieła mianem Agrarpolitik. Jest to pewnego rodzaju „pars pro toto“, które usprawiedliwia tą okoliczność, że, istotnie, w nauce społecznej ekonomji rolniczej cała waga i doniosłość polega, jak wiemy, na polityce agrarnej.

To zwięzłe określenie społecznej ekonomji rolniczej przeniknęło także i do naszej nauki. Mamy też katedry i docentury polityki agrarnej, które właściwie obejmują niemal całą naukę o społecznym gospodarstwie agrarnym. Mamy już w naszej literaturze podręcznik polityki agrarnej prof. Z. Ludkiewicza³⁶⁾. W tym wypadku termin jest jednak dobrze dobrany, bo istotnie przedmiot tego dzieła jest zwięzły do przejawów polityki rolniczej, jako ingerencji ludzkiej na społeczne gospodarstwo agrarne.

Pozostaje jeszcze zebrać i uzupełnić kwestję odpowiedzi na pytanie, *jakie zadanie ma do spełnienia społeczna ekonomja rolnicza i jakie ma znaczenie dla życia praktycznego?*

Omawiana nauka ma do pewnego stopnia przedewszystkiem znaczenie poznawcze na szerokim odcinku życia, które stanowi rolnictwo. Temu zadaniu służy w pierwszej linii opis i teoria, które oddają nieodzowne usługi polityce agrarnej nietylko jako nauce, lecz także jako działalności praktycznej. Jest bowiem nie do pomyślenia owocna działalność polityka agrarnego bez znajomości organizmu, na który ma wpływać swemi zarządzeniami. Organizm ten jest rozległy, a jego życie bardzo skomplikowane. Jeszcze większej wagi jest rola pośrednia poznania społecznego gospodarstwa agrarnego przez to, że służy ono za podstawę nauce polityki agrarnej. Jego rola dla nauki polityki agrarnej da się porównać ze znaczeniem somatologii dla medycyny.

Zadania nauki polityki agrarnej wobec życia polegają na osądzaniu dokonywanych posunięć oraz aktualnych i przyszłych poczynań polityki agrarnej państwa, samorządów i organizacji społecznych. To stanowi na-

³⁵⁾ Buchenberger. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Leipzig 1914.

Goltz. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Jena 1904.

Wygodziński. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Berlin 1928.

³⁶⁾ Prof. Zdzisław Ludkiewicz. „Podręcznik polityki agrarnej“. Warszawa 1932.

czelne zadanie nauki polityki agrarnej. Szczegółowe zadania tej nauki są jednak zmienne w czasie i przestrzeni, podobnie jak zmiennymi są zadania i cele, leżące u podstaw praktycznej polityki agrarnej, którą ma ta nauka oświetlać. Wykazuje to w swoich pracach bibliograficznych Dr. Żabko-Potopowicz. Polityka agrarna w Niemczech stawia sobie za główne zadanie słuzenie interesom państwowo-narodowym i militarnym, które nakazują troską o samowystarczalność żywnościową kraju. W polityce ogramnej Stanów Zjednoczonych zadania polityki polegają na słuzeniu interesom rolnictwa i swobodnej przedsiębiorczości, na skierowaniu sił produkcyjnych narodu na drogi, dające największe szanse zdobycia największego zysku.

Oceny nauki polityki agrarnej, dokonywane pod ekonomicznym kątem widzenia nie dają jednak w całej pełni gotowych wskazań dla praktycznej polityki agrarnej. Polityka agrarna, jak wogóle polityka, jest sztuką rządzenia ludźmi, musi się przeto opierać na wielu innych pierwiastkach pozaekonomicznych, a więc na czynnikach psychologicznych, kulturalnych, socjologicznych, etycznych, militarnych, ludnościowych i t. p. Wśród tych różnych przesłanek, na których opierają się posunięcia polityka i ustawodawcy agrarnego, niewątpliwie jednak największej wagi jest czynnik gospodarczy. Chociaż sądy nauki polityki agrarnej nie mogą być uważane za jedyną przesłankę, to jednak stanowią jedną z najważniejszych. Przeprowadzenie różnorodnych sądów i przesłanek w jeden ogólny sąd ostatecznie rozstrzygający i mający znaczenie pewnego wskazania jest zazwyczaj bardzo skomplikowaną sprawą, jest pewną sztuką, należąca do szerszej polityki.

W nauce polityki agrarnej są również dążenia, zmierzające do wydawania wskazań o bardziej bezpośrednim znaczeniu praktycznym, Ta myśl przyświeca tendencjom rozszerzenia polityki agrarnej na inne pozaekonomiczne objawy życia wsi, kulturę, socjologję, demografję wsi, a więc przekształcenie jej z polityki agrarnej, wyłącznie gospodarczej na politykę agrarną społeczną w szerszym znaczeniu. Tak szeroko ujęte problemy są jednak bardzo trudne do zorganizowania w system naukowy. Wydaje się, że ta koncepcja nie może liczyć na powodzenie także i z tego powodu, że naogół w nauce panują tendencje do specjalizacji, gdyż ta ostatnia okazała się najpłodniejszą w skutki.

Znaczenie nauki polityki agrarnej polega nietylko na tem, że czynnik ekonomiczny jest dla praktycznej polityki najdonioślejszą przesłanką, ale także i na tem, że ta przesłanka jest zazwyczaj najbardziej sporną. Większość posunięć polityki ekonomicznej wpływa bowiem na podział dochodu społecznego, dotyka więc żywotnych interesów poszczególnych jednostek i ugrupowań. Ta okoliczność potęguje z natury rzeczy istniejącą sprzeczność

interesów partykularnych. W atmosferze ścierających się opinii obiektywne sądy nauki są dla polityki państwowej bardzo doniosłą pomocą i drogowskazem. Stwierdził to ku chwale nauki na II Naukowym Zjeździe Rolniczym w Poznaniu Prof. Staniewicz, który swą pracę naukową przez szereg lat łączy z praktyczną polityką.

5. Wzajemny stosunek ekonomiki gospodarstw do społecznej ekonomii rolniczej.

Już z dotychczasowych wywodów wynikają jasno odrębności obu działów ekonomii rolniczej, a także i wzajemne wspólne stosunki. Ekonomia gospodarstw jest nauką o życiu wewnętrznym poszczególnych gospodarstw. Ekonomia rolnicza społeczna obejmuje zakres stosunków międzykomórkowych życia gospodarczego, musi więc mieć także stałe na oku życie samych komórek, bo one są najwyższym celem. Bez komórek niema bowiem organizmu. To też ekonomika gospodarstw oprócz celów bezpośrednich spełnia także bardzo doniosłą rolę, służąc za podstawę społecznej ekonomii rolniczej. Z drugiej strony ekonomika gospodarstw, chcąc służyć swą pracą całej masie gospodarstw musi być w części normatywnej nastawioną społecznie. Z istoty rolnictwa wynika, że to pogodzenie interesów prywatnych ze społecznymi jest możliwe w o wiele większym stopniu niż w innych gałęziach zarobkowych.

Oba działy ekonomii rolniczej opierają się wprawdzie na zasadniczo podobnych podstawach metodycznych, rachunkowości i statystyce. W szczególności oba działy nauki stawiają jednak wobec dyscyplin rachunkowych inne wymagania. Dla społecznego gospodarstwa agrarnego, bardziej podstawową jest statystyka, dla ekonomiki gospodarstw — rachunkowość. Jako gałąź pomocnicza, wyłącznie dla ekonomiki gospodarstw, służy nauka kalkulacji i preliminarzy.

W badaniach ekonomiczno-rolniczych większość prac zazwyczaj służy obu działom. Do łącznego ujmowania problemów skłania ta okoliczność, że wyjaśnienie zjawisk, leżących w orbicie gospodarstwa prywatnego jest równocześnie pożyteczne dla gospodarstwa społecznego. Chodzi więc prosto o osiągnięcie naraz dwóch celów.

Historja literatury ekonomiczno-rolniczej polskiej i zagranicznej świadczy, że od najdawniejszych czasów kierunek łącznego ujmowania obu działów przewija się stale z ujmowaniem odrębnym i to nie tylko w badaniach, ale także w opracowaniach teoretycznych. Szczególnie znamienne i przeważające jest to łączne ujmowanie w literaturze francuskiej. Ekonomia rolnicza we Francji jest dotychczas stosunkowo słabo rozbudowana, o czym świadczy chociażby brak odrębnej nauki polityki agrarnej.

Według poglądów, panujących w nauce Stanów Zjednoczonych, polityka agrarna ma podobny charakter, jak stosowana część ekonomiki gospodarstw. Obie opierają się na podobnych źródłach i wspólnej teorii. Przypada im wspólne zadanie śledzenia na podstawie wyników innych nauk, jak należy organizować i zarządzać czynnikami oraz środkami produkcji, aby z nich wyciągnąć najwyższy pożytek gospodarczy.

W literaturze niemieckiej panuje naogół odrębne traktowanie obu działów, chociaż nie brak również ujmowania łącznego. Reprezentują je szczególnie prace Waterstradta i Aereboego. Wyrazem tej tendencji było również grono ekonomistów, grupujących się około Thünen-Archiv, założonego przez Ehrenberga, które stawiało sobie za zadanie ustalenie pewnych współzależności w społeczno-gospodarczym życiu wsi na drodze zbadania gospodarstw pojedynczych. To ujęcie łączne nie idzie jednak w literaturze niemieckiej tak daleko, jak to spotykamy w literaturze Stanów Zjednoczonych i nie zatracą wyrazistości obu kierunków ekonomiki.

W naszej literaturze naogół panuje prąd charakterystyczny dla nauki niemieckiej. Przedstawicielem kierunku ujmowania łącznego jest natomiast prof. Schramm, czego można się dopatrywać chociażby w jego pracy p. t. „Ziemia jako podstawa gospodarstwa“³⁷⁾. Również kierunek ten przeważa w działalności badawczej Wydziału Ekonomiki Instytutu Puławskiego.

Rolnik prywatny, pracujący na własny rachunek, stanowiący podstawę ustroju wolnej konkurencji świata kapitalistycznego zanika w ustroju Rosji Sowieckiej, ustępując miejsca gospodarstwom sowieckim, a m. in.: „sowchozom i kołchozom“, w których osobowość właściciela i naczelnego gospodarza zlewa się z władzą publiczną. Toteż ekonomję rolniczą Rosji Sowieckiej cechuje łączne ujmowanie obu kierunków zarówno organizacyjno-technicznego jak i społecznego. Punkt ciężkości syntetycznych opracowań sowieckiej ekonomji rolniczej polega jednak na zagadnieniach organizacyjno-technicznych. Pochodzi to stąd, że kolektywizacja sowiecka uprościła więzy społeczne rolnictwa, ale utrudniła i bardzo skomplikowała technikę organizacji i gospodarowania, na co wiele przykładów przytacza prof. W. Staniewicz w poprzednio wzmiankowanej pracy¹⁶⁾.

Nazwa całokształtu omawianej nauki nie jest właściwie ustalona. U nas używa się nazwy ekonomja rolnicza, w Niemczech „Wirtschaftslehre des Landbaues“, w Ameryce „rural economic“, we Francji „l'économie rurale“, lub „l'économie agricole“, w Czechach „zemedelska ekonomika“, Wszystkie te określenia bywają jednak używane także w znaczeniu zwężonym dla oznaczenia pewnej części całokształtu omawianej nauki.

³⁷⁾ Prof. Wiktor Schramm. „Ziemia jako podstawa gospodarstwa wiejskiego“. Poznań 1922.

Również sprawa systemów nauki ekonomji rolniczej w najszerszym ujęciu i sprawa więzi organizacyjnej gałęzi, wchodzących w jej skład, są dotychczas bardzo słabo opracowane. W literaturze spotykamy na ten temat tylko dosyć ogólnikowe wzmianki, ograniczające się do poglądu na systematykę, bez bliższego wyjaśnienia sprężyn tego podziału i więzów, łączących różne gałęzie w organiczną całość. Toteż na szczególną uwagę zasługuje system, opracowany przez Krejczyego, profesora ekonomji rolniczej w Brnie ³⁸⁾.

Ekonomję rolniczą określa Krejczy jako syntezę i łącznię wszystkich nauk rolniczych. Przypisuje jej dwa główne zadania, a mianowicie: a) oszczędzenie, czy i w jakim stopniu rolnictwo wywiązuje się z zadań, które ma spełnić wobec życia praktycznego z 4-ch punktów widzenia, prywatno-gospodarczego, narodowo-gospodarczego, światowo-gospodarczego i socjalnego; b) wskazywanie najbardziej celowych sposobów dla zrealizowania tych zadań.

Prywatno-gospodarczy punkt widzenia polega na zasadzie gospodarności, a więc osiągnięciu największego efektu najmniejszym wysiłkiem, narodowo-gospodarczy na dogodności gospodarczej działalności dla społeczeństwa zorganizowanego w państwo, światowo-gospodarczy — na podobnej dogodności dla całej ludzkości, wreszcie czwarty punkt widzenia obejmuje zasadę słuszności podziału dochodu społecznego. Te trzy ostatnie punkty widzenia właściwie można, naszym zdaniem, zebrać w jeden społeczny punkt widzenia.

Drugą płaszczyzną systematyki Krejczyego jest podział rzeczowy każdego z poprzednich działów. Krejczy rozróżnia część poznawczą, a więc wyjaśnienie, czy i o ile rolnictwo odpowiada zadaniom z punktu widzenia poszczególnych interesów i część polityczną t. j. wskazywanie, co powinno się stać, by rolnictwo tym zadaniom odpowiadało. Do części poznawczej zalicza Krejczy teorię produkcji rolniczej oraz rachunkowość i statystykę, pod którą rozumie nie tylko metodykę, ale także cyfrowy opis zjawisk gospodarczych w projekcji czasu i przestrzeni. Statystykę i rachunkowość uważa Krejczy za odrębne dyscypliny metodyczne, służące za podstawę dla pozostałych działów ekonomji rolniczej.

Politykę agrarną uważa Krejczy za najwyższą gałąź ekonomji rolniczej, która się opiera na grupie poznawczej i przesłankach historycznych. Dzieli ją na politykę ogólno-teoretyczną, historyczną i praktyczną. Mamy tutaj podobny podział, jak poprzednio omówiony podział Schacka. Każdy

³⁸⁾ Prof. Dr. Dobrosław Krejczy. „L'économie agricole dans son l'ensemble“, Casove otázky zemedelske. Nr. 14. Praga 1929.

dział przedmiotowy ma u Krejczyego swą odrębną teorię i politykę. Ekonomia gospodarstw ma także odpowiednik polityki agrarnej, jest to zapewne część stosowana, służąca dla praktycznych wskazań.

Jak widzimy, poglądy Krejczyego na strukturę organizacyjną ekonomji rolniczej pokrywają się zasadniczo z naszymi, są jednak dalej idące, tworzą system na wyrost, który daje się jednak łatwo sprowadzić do systemu dwudziałowego ekonomiki gospodarstw i społecznej ekonomji rolniczej.

O odrębności tych działów świadczą nie tylko przesłanki logiczne, ale przemawia także interes naukowy i motywy praktycznego życia.

Za oparcie dla obu działów ekonomji służą wprawdzie te same nauki podstawowe, ale z różną wagą. Nauki techniki rolniczej, stanowiące główną podstawę ekonomiki gospodarstw mają podrzędne znaczenie dla społecznej ekonomji rolniczej, którą z tego powodu jeden z ekonomistów belgijskich (Vliebergh) nazywa „l'économie non technique”³⁹⁾. Naodwrot nauki społeczne i prawnicze, odgrywające w naszych warunkach dla ekonomiki gospodarstw stosunkowo podrzędną rolę, stanowią główną podstawę społecznej ekonomji rolniczej. Dla głębszego opanowania przedmiotu jest więc wskazaną specjalizacja pracy naukowej. Ekonomia gospodarstw zajął się o wiele silniej z techniką rolnictwa niż społeczna ekonomja rolnicza, wobec czego powinna się w parze z nią rozwijać.

Doniosłość umiejtności organizacji i zarządzania gospodarstw dla wykształcenia rolników, jest powszechnie doceniana, natomiast mniej powszechne bywa zrozumienie nauki polityki agrarnej dla ogólnego wykształcenia rolników. Dopiero obecny kryzys przyniósł ze sobą w tej dziedzinie duże otrzeźwienie. Już dojrzeła zrozumienie, że wykształcony rolnik ma urabiać światłą opinię mas rolniczych i budzić jej krytycyzm wobec rozpanoszonej demagogji partyjnej i obcych wpływów. Również dojrzeła myśl, że rolnicy sami powinni dzierżyć ster swych spraw handlowych i polityki gospodarzezej.

Życie społeczne wymaga wielu wszechstronnie wykształconych specjalistów ekonomji rolniczej. Pewne stanowiska wymagają od kandydatów głębszej znajomości ekonomiki prywatno-gospodarczej, inne zaś ekonomji społecznej. Samo życie nasuwa więc potrzebę dwoistości specjalizacji ekonomistów rolnych w tym sensie, aby jeden dział opanowali głębiej, jako główny, a drugi mniej gruntownie jako uboczny. Ta dwoistość uwydatnia się najlepiej w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, co okazuje się w praktyce z dużym pożytkiem. Ten wzgląd pedagogiczny przemawia

³⁹⁾ Vliebergh Emil. „Eléments d'économie rurale non technique”. Bruxelles 1922.

także za podzieleniem całokształtu ekonomji rolniczej również i na pozostałych wydziałach rolniczych szkół akademickich, który dotychczas grupuje się w pojedynczych katedrach⁴⁰⁾.

Między obu działami ekonomji są i powinny zachodzić wspólne płaszczyzny. Charakter rolnictwa, rozwijającego się w typie wolnej konkurencji prawie wyklucza ewentualność takiego zlania się społeczno i prywatno - gospodarczego działu, jak to nastąpiło w ekonomice handlu.

Proces rozbudowy ekonomji, jak każda specjalizacja, niesie ze sobą korzyści lepszemu opanowaniu i pogłębieniu przedmiotu, ale wiąże się z niebezpieczeństwem pewnego zasklepienia się. To też nie należy zapominać, że warunkiem pomyślności rozbudowy ekonomji rolniczej jest utrzymanie łączności z naukami pokrewnymi i możliwie dużej powierzchni stycznej z naukami podstawowymi. Żadna dyscyplina naukowa nie może bowiem wisieć na jednym ogniwie łańcucha, lecz powinna być sama ogniwem, wiążącym się z innymi w jedną całość.

Warszawa, maj 1934.

⁴⁰⁾ Poniałowski Józef. „Potrzeba i sposób kształcenia ekonomistów rolnych“, Mies. „Rolnictwo“, Kwiecień. Warszawa 1931.

Zusammenfassung.

Den Gegenstand dieses Aufsatzes bilden die Betrachtungen über Wesen, Aufbau, Problematik und Aufgaben der landwirtschaftlichen Betriebslehre sowie auch der Lehre von Agrarwesen und Agrarpolitik, die eigentlich Volkswirtschaftslehre des Landbaues genannt werden sollte.

Beide Disziplinen, die landwirtschaftliche Betriebslehre und die Volkswirtschaftslehre des Landbaues, betrachten die Landwirtschaft unter ähnlichen, namentlich ökonomischen Gesichtspunkten, sie umfassen jedoch verschiedene Gebiete. Erstere umfasst die Erscheinungen und Prozesse der einzelnen Landwirtschaftsbetriebe, letztere dagegen die Erscheinungen einer gewissen Gesamtheit jener Einzelbetriebe, aus denen sich die Gesamtwirtschaft, wie ein Organismus, aus den Zellen zusammensetzt.

Die landwirtschaftliche Betriebslehre stützt sich insbesondere auf die Lehre von der landwirtschaftlichen Technik, die allgemeine Verwaltungslehre und die Arbeitswissenschaft. Die Volkswirtschaftslehre des Landbaues dagegen hat als Grundlage die Nationalökonomie, die ländliche Soziologie und andere Sozialwissenschaften. Beide Disziplinen sind vorwiegend auf praktische Ziele eingestellt, sie gehören zu den sogenannten normativen Disziplinen.

Die landwirtschaftliche Betriebslehre hat die Aufgabe, dem Landwirt in seiner organisatorischen Arbeit und Betriebsführung eine Stütze zu sein. Die Agrarpolitik als Wissenschaft soll vor allem die Zweckmäßigkeit der Massnahmen der praktischen Agrarpolitik beurteilen. Sie hat ferner die Aufgabe, den aktuellen und künftigen Massnahmen der Agrarpolitik zu dienen. Fertige Ratschläge und Hinweise für die praktische Agrarpolitik zu liefern ist jedoch nicht imstande, aber sie kann zum mindesten wertvolle Anhaltspunkte bieten.

So wie jede andere normative Wissenschaft, haben die betrachteten Disziplinen neben praktischen Aufgaben auch erkenntnistheoretische Ziele. Diesbezüglich unterscheiden wir in der landwirtschaftlichen Betriebslehre einen allgemeinen, theoretischen und einen speziellen, praktischen Teil. In der Volkswirtschaftslehre des Landbaues haben wir einerseits das Agrarwesen,

das aus einem theoretischen und einem historisch-beschreibenden Teil besteht und andererseits die Agrarpolitik, die vorwiegend den praktischen Zweig bildet.

Die Agrarpolitik umfasst verschiedene Probleme, die aus den Lebensbedürfnissen hervorgehen. Diese Verschiedenheit von Agraproblemen ist am besten von dem Dozenten Dr. Żabko-Potopowicz in seinen Arbeiten über die Literatur des agrarpolitischen Schrifttums verschiedener Länder, insbesondere Deutschlands, dargestellt worden.

Zwischen den betrachteten Disziplinen bestehen gemeinsame Berührungsflächen, und man findet sogar gemeinsame theoretische Grundlagen, auf die sie sich stützen. Obgleich die landwirtschaftliche Betriebslehre und die Volkswirtschaftslehre des Landbaues als selbstständige Disziplinen angesehen werden, kann man sie jedoch auch als gewisse Zweige einer gemeinsamen Mutterwissenschaft, der landwirtschaftlichen Oekonomie, bezeichnen.

SPIS LITERATURY.

- Ahnert E. dr. „Die bauerliche Wirtschaft und das System ihrer Wissenschaft“. Leipzig 1931.
- Asmis W. dr. „Landwirtschaftliche Absatzkunde“. Berlin 1931.
- Biegański Wł. prof. „Teorja poznania ze stanowiska zasady celowości“. Warszawa 1915.
- Buchenberger prof. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Leipzig 1914.
- Bujak Fr. prof. dr. „Nauka a społeczeństwo“. (Szkice z dziedziny naukoznawstwa). Warszawa 1930.
- Czeżowski T. prof. dr. „O stosunek nauki do państwa“. Warszawa 1933.
- Goltz Th. prof. dr. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Jena 1904.
- Grabski Wł. prof. „Społeczne gospodarstwo agrarne“. Warszawa 1922.
- Hoffmann A. „Objekt und Methode der Betriebswirtschaftslehre“. Jahrbuch für Nationalökonomie und Statistik. Berlin 1929.
- Jankowski E. prof. „Organizacja, prowadzenie i wycenianie przedsiębiorstw ogrodniczych“. Warszawa 1917.
- Kotarbiński E. prof. dr. „Elementy teorii poznania logiki formalnej i metodologii nauk“. Lwów 1929.
- Krejczy D. prof. dr. „L'économie agricole dans son l'ensemble“. Casové otázky zemědělské Nr. 14. Praga 1929.
- Krzyżowski R. prof. „Die Agrargeographie“. Landwirtschaftliche Jahrbücher. Berlin 1916.
- Laur E. prof. dr. „Einführung in die wirtschaftslehre des Landbaues“. Przetłumaczył Inż. J. Curzytek „Wstęp do ekonomiki gospodarstwa wiejskiego“. Lwów 1929.
- Ludkiewicz Z. prof. „Podręcznik polityki agrarnej“. Warszawa 1932.
- Mahrburg A. „Co to jest nauka“. Warszawa 1907.
- Moszczeński St. prof. „Co ma do spełnienia nauka polska w zarządzie gospodarstw wiejskich“. „Nauka polska i jej potrzeby“. Warszawa 1922.
- Moszczeński St. prof. „Metody statystyczne w zastosowaniu do organizacji gospodarstw rolnych, ogrodniczych i leśnych“. Warszawa 1924.
- Nicklisch prof. „Wirtschaftliche Betriebslehre“. Stuttgart 1922.
- Peter J. dr. „Milchwirtschaftliche Betriebslehre“. Berlin 1923.
- Pohl prof. „Landwirtschaftliche Betriebslehre“. Leipzig 1889.
- Poniatowski J. „Potrzeba i sposób kształcenia ekonomistów rolnych“. Miesięcznik „Rolnictwo“. Kwiecień. Warszawa 1931.
- Rau K. H. „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre“. Leipzig 1855.
- Roscher. „Nationalökonomik des Ackerbaues und der verwandten Urproduktionen“. Leipzig 1912.
- Schack H. dr. „Volkswirtschaftslehre als normative Wissenschaft“. Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Berlin 1929.
- Schramm W. prof. dr. „Ziemia jako podstawa gospodarstwa wiejskiego“. Poznań 1922.

- Seedorf W. prof. „Die Landwirtschaftswissenschaften und ihr Ausbau“. Deutsche Landwirtschaftliche Presse“. Berlin 1932.
- Seedorf W. prof. „Grundlagen der landwirtschaftlichen Marktlehre“. Berlin 1933.
- Seyfert R. prof. „Über Begriff und Aufgaben der Betriebswirtschaftslehre. Stuttgart 1928.
- Sowiński M. dr. „Niemiecki Instytut Badań Gospodarstwa Światowego w Kilonji“
Economista IV. Warszawa 1933.
- Staniewicz W. prof. dr. „Kolektywizacja rolnictwa Rosji Sowieckiej“. Wilno 1933.
- Staniewicz W. prof. dr. „Przedmiot, stanowisko w dziedzinie nauk oraz cele i środki nauki polityki agrarnej“. Wilno 1924.
- Das Studium der Betriebswirtschaft in Deutschland. Berlin 1926. (Handbuch für das Hochschulstudium in Deutschland).
- Surzyccki St. prof. dr. „Nauka ekonomiki gospodarstwa wiejskiego“. (Skrypta). Kraków. 1924.
- Thaer A. prof. „Grundsätze der rationellen Landwirtschaft“. 1809 — 1812. Neue Ausgabe 1880.
- Thünen J. prof. „Der isolierte Staat in Beziehung auf die Landwirtschaft und Nationaloekonomie“. 1826.
- Tschajanow A. prof. „Die Lehre von der bäuerlichen Wirtschaft“. Berlin 1923.
- Vlieberg E. prof. „Elements d'économie rurale non technique“. Bruxelles 1922.
- Weddingen W. dr. doc. „Zur logischen Grundlegung der praktischen Wirtschaftswissenschaft“.
- Weyermann. „Grundlegung und System einer wissenschaftlichen Privat-Wirtschaftslehre. Karlsruhe 1912.
- Wygodziński. „Agrarwesen und Agrarpolitik“. Berlin 1928.
- Zörner H. prof. dr. „Probleme der bäuerlichen Wirtschaft in Deutschland“. Berlin 1931.
- Żabko-Potopowicz A. dr. doc. „Polityka agrarna jako nauka w Niemczech ze szczególnem uwzględnieniem czasów nowszych“. Warszawa 1932.
-

**PRACE ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIwersytetu STEFANA BATOREGO W WILNIE.**

1. Sowiński Mieczysław. Zakres i zadania nauki ekonomji rolniczej. Wilno 1934.
2. Kohutek Ludwik. Dobra Wielkie Soleczniki. Wilno 1934.
3. Perzanowski Stanisław. Wilno jako rynek zbytu na ziemiopłody (w druku).
4. Kremer Borys. Zaopatrzenie m. Wilna w mleko (w druku).
5. Staniewicz Witold. Studja rolnicze w dawnym Uniwersytecie Wileńskim (w druku).
6. Amberg Werner. Spółdzielnia mleczarska w Plissie pow. dziśnieńskiego (w przygotowaniu).
7. Krauzlis Maciej. Ruch spółdzielczy w Litwie (w przygotowaniu).

